…ocini Fausti

1.

… Scrip. auctoritate.

2.

… Deo Christo … Spiritu S.

3.

… de Iustificatione

4.

… Magistratu Polit. Reg. … debe… …nis ad…

5.

… de Eccle… …sia.

… Racoviae.

…1611.

De Sacræ Scripturæ Auctoritate

Libellus

Fausti Socini Senensis.

Cui addita est

Summa Religionis Christianæ,

ejusdem Socini.

Vtrumque ex Italico in Latinum conversum.

RACOVIÆ,
Typis Sebastiani Sternacii.
1611.

Capita præcipua rerum, quæ in hoc opusculo continentur.

1. Demonstratur iis, qui jam credunt Christianam religionem esse veram, non posse eos jurè dubitare de auctoritate librorum veteris & novi Testamenti.

2. Hoc idem demonstratur iis, qui nondum credunt Christianam religionem esse veram. Primùm iis, qui credunt aliquam esse, aut esse posse veram religionem. Deinde iis, qui existimant, nullam veram religionem esse posse.

3. Probatur breviter cunctis in universum, neminem posse caussam ullam justam afferre, cur libris istis fidem non adhibeat.

4. Ostenditur, istis libris majorem debere fidem adjungi, quàm aliis communiter adjungatur, doctrinam, historiamvé aliquam continentibus.

5. Detegitur error illorum, qui fidei libris istis adjungendæ ejusmodi argumeta postulant, quibus nemo sese ulla ratione opponere queat.

6. Confirmantur ex parte, quæ supra dicta sunt, auctoritate Dantis Aligerii.

LECTORI BENEVOLO.

HUNC Libellum Auctor in gratiam magni cujusdam viri, ante annos quadraginta & aliquot conscripserat. Editus idem erat Hispali, ante annos viginti tres, sub nomine cujusdam Dominici Lopez Societatis Jesu. Sed dolus latêre non potuit. Talis enim præfatio, libello huic prȩfixa erat, quæ contrarium planè ejus, quod in eo disputatur, continebat. Affirmabat enim prȩfatio, dari naturalē Dei cognitionē; quod

*libellus prorſus negat. **Hujus** libelli intelligentiam, quia, præter alia permulta commoda, ad veritatem divinam, quam noſtri cœtus profitentur, tacitam eſſe εἰσαγωγὴν, exiſtimamus; & exemplaria ejusdem nulla amplius proſtant; en denuo eum recudi, ad communem omnium ſanctiſſimæ Theologiæ profeſſorum & ſtudioſorum utilitatem, curavimus: & iisdem eum, noſtrorum cœtuum nomine, offerimus & dedicamus. Racoviæ, Calend: April: Anno. ∞. IↃC. XI.*

DE AVCTORITATE SACRÆ SCRIPTURÆ.

DUBITANT *non pauci, etiam inter eos, qui Christi nomen profitentur, de auctoritate scripturæ, quæ dicitur sacra, id est librorum, qui Biblia vocantur, seu Vetus & Novum Testamentum. Ac quærunt, cur credendum sit, vera esse & rectè dicta, quæ in illis continentur.*

Hujus quæstionis duo capita fieri possunt. Aut enim ii, qui sic dubitant & quærunt, concedunt alioqui, religionem Iesu Nazareni, qui dicitur Christus, esse veram; Aut non concedunt; sed vel de ea dubitant, vel etiam nihil dubitãt, quin sit falsa. Primùm de priore capite; deinde de posteriore agemus.

CAPUT I.

In quo demonstratur iis, qui jam credunt Christianam religionem esse veram, non posse eos jure dubitare de auctoritate librorum veteris & novi Testamenti.

DICO *igitur, si concedatur, religionem Iesu Nazareni, qui dicitur Christus, esse veram, me videre non posse, quemadmodum jure dubitari poßit de auctoritate librorum, qui vetus & novum Testamentum vocantur. Ac primùm, quod attinet ad vetus testamentum, cùm apertè a novo Testamento confirmetur, si demonstrabitur, eo concesso quod modò dictum est, novum Testamentum auctoritatem habere existimandum esse, jure hinc concludetur, vetus*

Testamentum similiter auctoritatem habere, esse existimandum. præsertim, ubi non constet, aut justa suspicio sit, depravatum, vel immutatum fuisse; ut infra dicetur. Iam, quod attinet ad novum Testamentum, injuriâ de ejus auctoritate dubitari, quasi videlicet historia aut doctrina Christianæ religionis minùs fideliter in ipso exponatur, ostendi potest, ni fallor, ad hunc, qui sequitur, modum.

Quatuor sunt, ut videtur, caussæ, cur jure dubitari poßit de auctoritate libri cujuspiam. Prima est, si scriptor parum sit fide dignus, aut non ejusmodi, de cujus fide & scientia dubitari nequeat. Altera est, si revera scriptor ignoretur. Tertia, si constet aut justa suspicio sit, librum depravatum fuisse, aut aliquo modo immutatum. Quarta verò & postrema, si non rejicienda testimonia adsint, quòd libro isti nequaquam sit adhibenda fides. Si igitur demonstratum fuerit, nullam ex prædictis quatuor caußis locum habere in eo libro, qui novum Testamentum appellatur, demonstratum utique etiam fuerit, injuriâ de ejus auctoritate dubitari.

I. Itaq;, quod ad primam caussam attinet. Quòd libri alicujus scriptor parum sit fide dignus, aut non ejusmodi, de cujus fide, & scientia dubitari nequeat; id sanè ex eo fit, quòd vel alioqui constat, justamvé aliquam ob caussam suspicio est, eum non rectè novißе ea, quæ scripsit, aut non ita scripsisse, ut noverat; vel ejus rei in ipso libro aliqua indicia apparẽt.

Iam verò non video primùm, quo pacto de scriptoribus ejus libri, qui novum Testamentum vocatur, con-

constare possit, aut justa suspicio esse (nisi propter id, quod ex uniuscujusq; ipsorum scriptis colligi queat) eos aut non rectè novisse ea, de quibus scripserunt, aut non ita, ut noverant, scribere voluisse. Etenim, aut volumus, ejus libri scriptores eos fuisse, quorum nomina inscripta suis locis apparent, aut omnino alios. Si alios, proferantur priùs eorū nomina, & idoneæ probationes, quòd ipsi scripta illa conscripserint, non autem ii, quibus tribuuntur; tū videbimus, an ejusmodi homines sint, quibus fides, necne, sit adhibenda. Nam, si quis dixerit, satis esse, si nihil constet, eos fuisse ejus libri scriptores, qui vulgò esse dicuntur; Respondebo, hoc non pertinere ad primam ex quatuor caussis ante expositis, quæ meritò efficere possint, ut quis de cujuspiam libri auctoritate dubitet, de qua caussa nunc loquimur; sed ad secundam pertinere, de qua suo loco videbimus. Atque istud neutiquam ad quidquam probandum valet in hac disputationis hujus nostræ parte, sed tantùm ad excipiendum, si quis ab ipsis scriptoribus novi Testamenti ad ejusdem auctoritatē argumentari vellet; quod hoc loco revera non fit, sed ad ea respondetur, quæ contra auctoritatem horum scriptorum afferri possent. Verùm ad propositum nostrum revertamur. Si igitur proferri non possunt (ut certè non possunt) idoneæ probationes ad demonstrandum, alios scripta illa conscripsisse, non autem illos, qui scripsisse creduntur; sequitur, cùm hoc loco pro concesso ponatur, constare de scriptoribus quinam fuerint (quomodo enim alioqui aut constare posset, aut justa suspicio

esse, aliunde, quàm ex eo, quod ex ipsis eorum scriptis colligi posset, scriptores istos aut ignorâsse, aut minùs fideliter scripsisse, quæ in scriptis illis continentur, nisi constaret, quinám sint?) sequitur, inquam, scriptores fuisse illos, qui fuisse existimantur. Iam, si isti fuerunt scriptores, perpendamus obsecro, quales ipsi fuerint, & qualia uniuscujusq; ipsorum sint scripta; ut videam° primùm, an ullo modo sit verisimile, eos ignorâsse veritatem earum rerum, quas scripserunt; deinde, an liceat suspicari, eos scientes id scripsisse, quod sit falsum.

Matthæus & Iohannes, qui de Christo Iesu historicè scripserunt, ambo ex ipsius Iesu discipulis fuerunt ei intimis, ac, præ cæteris, familiaribus. Ex quo sequitur, eos non modò novisse, quæ narrant, sed iis ferè omnibus interfuisse. Marcus, & Lucas, qui similiter Christi historiam scripserunt, tunc, & ibi vixerunt, ubi, & quando Christus vixit, dum in terris commoratus est. Ac præterea alter, id est Marcus, fuit, ut nonnulli existimant, primùm socius Pauli Apostoli, ab ipso Christo singulari ratione electi ad ejus doctrinam publicandam; deinde sine dubio discipulus, & socius Petri, qui similiter Christi Apostolus erat, & cum ipso Christo familiarissimè vixerat, iisq; ferme omnibus interfuerat, quæ Marcus scripsit. Immo Marcus aliud nihil scripsit, præter id, quod illi a Petro (ut sic dixerim) dictatum fuit. Alter verò, id est Lucas, socius fuit atque intimè familiaris Pauli supra dicti; a quo omnino dicendum est illum habuisse, quidquid opus erat ad perfectam cognitionem

gnitionem eorum, quæ ad ipsam historiam prorsus pertinebant. Idem Lucas scripsit de iis, quæ egerunt Apostoli post Christi ex hoc mundo discessum, & potissimùm de iis quæ Paulus egit; quibus a Paulo actis, ipse magna ex parte interfuit: de reliquis verò potuit ab ipso Paulo plenè doceri, & simul de multis erudiri, ad alios Apostolos universamq; illam historiam pertinentibus, quæ ipse Paulus viderat, & optimè noverat. præterquam quòd Lucas & illo ipso tempore, & in illis locis vixit; quod per se satis est ad ostendendum, eum veritatem novisse rerum supra dictarum. Iam Pauli Apostoli leguntur epistolæ quædam, quas vel ad Ecclesias quasdam, vel ad certos quosdam homines scripsit; quæ majore ex parte cōtinent doctrinam de religione Christi, ac præterea aliquid historicum, aut ad Christum pertinens, aut ad ipsum Paulum, aut ad alios ex Ecclesia; nec non vaticinationes aliquas ad ipsam Ecclesiam pertinētes. Quod igitur ad doctrinam attinet, quis dubitare potest, quin Paulus optimè sciret, quid scriberet, cùm non singulari tantùm, sed admirabili divinaq; prorsus ratione electus a Christo fuisset ad nomen & Evangelium ejus per terrarum orbem ferēdum? Historiæ porrò ea pars, quæ ad Christum pertinet, adeò cum doctrina conjuncta est, ut altera ab altera separari nequeat. ei verò parti, quæ ad alios ex Ecclesia pertinet, ipse Paulus interfuit. Nam de ea parte, quæ ad ipsum pertinet, nihil attinet dicere. De vaticinationibus; non potest fieri, ut in tam sublimi gradu apud Christum esset, illiq; adeò charus,

& interim tamen futurarum rerum veritatem nesciret, quam ipse se scire profitebatur. Extant similiter epistolæ quædam Iacobi, Petri, Iohannis, & Iudæ, qui omnes Christi Apostoli fuerunt; quos fieri nequit in eo errâsse, ut ea ignoraverint, de quibus in ipsis epistolis scripserunt; sive id ad Christi pertineat doctrinam, quâ omnes ferè, ab initio usque ad finem, sunt refertæ; sive ad ipsius Christi historiam, cujus particula quædam in ipsis habetur; sive etiam ad vaticinationes (nam paucæ aliquot ibi sunt) de futuris rebus ad Christianos pertinentibus. Habetur præterea liber, Apocalypsis dictus, qui admirabilem quandam visionem continet, in qua satis obscurè multa prædicuntur futura, quæ omnia ad Christi Ecclesiam spectant. Cujus visionis veritatem, id est, an & qualis fuisset, optimè is noverat, qui eam scripsit; cùm ipse affirmet, sibi eam contigisse, seq; illum vidisse. sive scriptor sit Iohannes Christi Apostolus, idem nimirum, qui ejusdem Christi historiam cõscripsit, ut cõmunis est opinio, sive quivis alius. Qua de re verba faciemus, cum de secunda caussa agemus. ubi etiam loquemur de epistola ad Hebræos scripta, de qua dubitatur, an Pauli Apostoli sit, necne.

Ostendimus, de singulis novi Testamenti scriptis agentes, nullum ex ipsis esse, cujus argumentum universum, verumne an falsum esset, non is optimè sciret, qui illud conscripsit. Verùm dicere posset quispiam, hoc prorsus verum tum demum futurum, si scriptores isti tales forent, quales ego illos feci: sed de hoc jam dubitari; aut certè a quolibet dubitari

posse.

posse. Respondeo, ut supra, cum dubitabatur, utrùm nomina scriptorum illis scriptis præfixa, vera essent, necne, hanc videlicet dubitationem ad secundam caussam pertinere. Cum enim affirmatur (ut in hac primæ caussæ parte fit) notum esse, quisnam alicujus libri scriptor fuerit, non intelligitur, notum esse, quo nomine is vocaretur, aut ejusmodi aliquid, quod parum momenti habeat ad dijudicandum, an illi, nec ne, fides sit adhibenda: Sed intelligitur, notam esse ejus conditionem, externasq́ue qualitates, quæ hac in re alicujus sint momenti, & indicare possint interiores huc pertinentes. Satis igitur hoc loco probatum est, si, qui fuerint scriptores novi Testamenti, spectare velimus, neutiquam dubitari posse, quin veritatem earum rerum noverint, quas scripserunt.

Nunc videamus, utrùm verisimile sit, tales homines ea scripsisse, quæ falsa esse ipsi noverant. Et sanè videretur, nos in suspicionem adduci debere, quòd in iis, quæ ad historiam pertinent, minùs fideles fuerint, ex eo, quòd de iis scripserunt, in quibus res ipsorum agebatur. Nomine autem Historiæ hîc divinas patefactiones etiam complector, quas ut vidimus, aliquis ex ipsis, se habuisse scribit. Verùm, quando isti non solùm veri Christiani omnes fuerunt, sed etiam aut ipsimet, aut ii, quibuscum conjunctissimi erant, Christo præter alios omnes homines charissimi, quemadmodum hîc pro concesso sumitur, nullum locum hîc habet ista suspicandi caussa. Omnes siquidem nôrunt & confitentur, inter præcipua Christianæ religionis præcepta hoc esse, ut quisque verax sit ac fide-

fidelis, nec ulli ulla in re mentiatur, nō modò, ut caveat, ne falsarius in publicis rebus sit; ut certè sunt illi, qui scientes ac prudentes falsas historias conscribunt: immo verò ne sit sacrilegus, aut blasphemus, aut saltem rerum divinarum negligens, Deiq́; parum timens; qualem esse eum omnino oportet, qui historiam religionis conscribens, falsa prudens scribit. Itaque, quòd in iis de quibus isti scripserunt, res ipsorum ageretur, hoc non modò non adimit, sed auget opinionem fidei ipsorum in illis scribendis. Nullam enim aliam ob causam potiùs res ipsorum agebatur, quàm ob id, quòd Iesum Christum, ejusq́; religionem ex animo colebant, & idcirco, tales erant, ut prudentes mentiri nequiverint. Quòd si hoc non adimit, sed potiùs majorem conciliat ipsis fidem in historia, multò magis idem in doctrina efficere debet; ubi nihil ipsorum interesse poterat, illam aliter tradere, atque eam se habere noverant. Quam enim aut gloriam, aut utilitatem, aut etiam delectationem ex eo percipere poterant, quòd datâ operâ alios fallerent, eosq́; ad perditionis iter capessendum inducerent, cùm illis auctores esse possent, ut ingrederentur salutis viam, quam ipsi optimè edocti erāt, & per quam ipsi perpetuò incedebant?

Sequitur, ut videamus, an, non habita ratione, quinám fuerint scriptores isti, poßit ex ipsorum scriptis certò sciri, aut justa suspicio esse, eos vel ignorâsse, vel efferre noluisse veritatem eorum, de quibus scripserunt. Iam suspicio, aut certitudo ista, quæ ab ipsis scriptis suppeditetur, necesse est, ut ex eo oriatur,

riatur, quòd in illis quædam doceantur, aut narrentur, quæ vel inter se diversa aut repugnantia, vel per se ipsa falsa esse deprehendantur. Hac autem de re si quis plenè agere vellet, necesse esset omnes locos suspectos singulatim examinare; quod omnino nimis longum esset, ac præterea, quantávis diligentia hîc adhiberetur, complures facilè omitterentur. Quare hîc satis erit summatim ea de re agere, & per summa quædam capita. Eò magis, quòd, si in secunda caussa tractanda probaverimus (ut quidem speramus) eos scripta ista conscripsisse, qui vulgò existimantur, non opus erit hac in parte admodum laborare.

Dico igitur, quod attinet ad repugnantias aut diversitates, quæ in novi Testamenti scriptis inveniantur, nullam esse, quæ aut non videatur quidem vera, sed tamen non sit, aut non in re sit parvi, seu potiùs nullius momenti. Quæ videri tantùm possunt, nec tamen sunt revera, ea sunt, quæ ad doctrinam spectant: in qua non modò nulla vera in scriptis illis repugnantia aut diversitas invenitur, sed tanta est concordia & convenientia, ut vel hoc satis esse deberet ad conciliandam libro illi auctoritatem majorem, quàm quivis alius liber habeat, ubi doctrina aliqua tradatur. Vix enim, aut ne vix quidem, scriptis unius tantùm hominis, licèt brevibus & paucis tanta umquam doctrinæ ubique concordia & convenientia reperietur, quanta in eo libro, qui ex tot diversis multorum scriptis constat. Repugnantiæ porrò aut diversitates seu veræ, seu quæ videri tantùm possint,

sint; quæ in rebus sunt parvi momenti, eæ sunt, quæ pertinent ad historiam. Qua in re aliud nihil est opus nisi ea videre, quæ scripsit Iohannes, qui Chrysostomus est dictus, in proœmio commentariorum suorum in Evangelium Matthæi. Vbi si rectè memini, plenè huic quorundam objectioni respondet, contra auctoritatem nominatim quatuor Evangelistarum, & fidem eorum narrationibus adjungendam. Summa est, eos nihil prorsus inter se dissentire in iis historiæ partibus, quæ alicujus sint momenti; & quòd in quibusdam rebus minimis inter se differant, hoc non solùm illis non minuere, sed augere etiam debere auctoritatem & fidem. Hinc enim apparere, eos non scripsisse quidpiam ab ipsis communi consensu confictum, reque vera diversos scriptores fuisse, qui rei gestæ veritate impulsi, idem reipsa apertè scripserunt. quamvis in quibusdam paucis rebus, quæ nullius sunt ponderis, cùm fieri possit, ut alius alio talium rerum veritatem meliùs tenuerit, fortasse aliquantum, aut etiam multum diversè alius ab alio scripserit. Verùm hac de re aliquid dicendum reservabimus in altero capite universæ quæstionis nostræ; ubi non ponetur pro concesso, Christianam religionem esse veram, quemadmodum ponitur in hoc primo capite. Et sanè, hoc posito, nullo modo est verisimile, quemquam ex varietate quapiam, aut etiam repugnantia, quæ in rebus admodum levibus reperiatur in scriptoribus, qui adeò antiquitus adeoque communi consensu a Christianis sunt approbati, caussam arrepturũ, de fide aut scientia illorũ dubitandi

in iis rebus, ubi inter se conveniunt, & in eo, quod reipsa quilibet eorum narrat, nisi aliunde ipsi constet, eos in his rebus interdum id scripsisse, quod minimè sit verum.

Quamobrem ad ea venientes, quæ per seipsa falsa appareant, hic similiter dicimus, aut nihil tale inveniri, aut, si quid ejusmodi invenitur, id adeò parvi momenti esse, ut scriptorum istorum nihil prorsus fidem imminuere debeat in iis rebus, quæ alicujus sint ponderis. In doctrina, affirmari constanter potest, nihil inveniri, quod falsum esse apertè cognoscatur. Nam, si hoc inveniretur, non reperirentur hodie, nec antehac reperti fuissent tam multi homines alioqui prudentes ac docti, qui scriptis istis in hac ipsa parte, quæ ad doctrinam spectat, sine ulla hæsitatione planè fidem adjunxissent, uti adjunxerunt. Nihil itidem in eis invenietur, cujus contrarium probabiliter quispiam demonstrare possit, qui alioqui Christianam religionem veram esse fateatur. neque enim id aliter quodammodo facere potest, quàm si decreta, aut axiomata religionis Christianæ proferat, quæ alicui rei in novo Testamento scriptæ adversentur. Atqui unde petat iste ejusmodi decreta, vel axiomata, quavè auctoritate illa confirmare poterit, quæ ipso novo Testamento multò non sit inferior; in quo, quod ad res externas attinet, sua fundamenta habet omnis cognitio, quæ habetur, decretorum, & axiomatũ religionis Christianæ? Num id fortasse faciet, ostendens aut rationibus, aut veteris Testamenti auctoritate, cujusmo-

dinám

dinám debeant eſſe decreta vel axiomata iſta; eaq́; aut omnino, aut ex parte aliter ſcripta inveniri in novo Teſtamento? Hoc non crediderim ego quemquam facere poſſe. Quod enim ad rationes attinet, hæc nimis fallax via eſt in re, quæ ex divina patefactione pendeat, qualis eſt Chriſtiana religio. Quod verò pertinet ad auctoritatem veteris Teſtamenti, ea non eſt hîc magni facienda; niſi priùs conſtet, in quem ſenſum in divina patefactione iſta accepta fuerint verba locorum ejus libri, quæ ad id probandum afferantur. Quandoquidem certum eſt, non poſſe quemquã ulla ratione aut pacto recipere Chriſtianam religionem, quin ſimul confiteatur, in ejus patefactione agnitum fuiſſe, vaticinationũ de Chriſto & de rebus ad ipſum, ob idq́; ad Chriſtianam religionem pertinentibus, ſaltem aliqua ex parte, aliam ſententiam eſſe ab ea, quæ videatur. eamq́; ejusmodi, ut ſine patefactione iſta, de ea ne ſuſpicari quidem quiſquam poſſet. Nihili enim æſtimandum eſt quoddam genus hominum, qui linguâ quidem Chriſtianam religionem profitentur, interim tamen corde, ac factis eam negant. quippe qui revera interiore animo aut Iudæi ſint, aut ſpiritu Iudaico pleni; quem & fama & hiſtoriæ, immo perpetua eaq́; certiſſima experientia docet, ſemper Chriſtiano ſpiritui ex diametro (quod ajunt) fuiſſe contrarium. Nam aſſerunt homines iſti, nihil in vaticinationibus illis eſſe, quod ita intelligi non debeat, ut ipſa verba ſonant, & non aliter ullo modo. Quod tamen falſum eſſe demonſtratur ex quibusdã, quæ de Chri-

ſto

sto ipsimet fatentur. Etenim verum est quidem, vaticinationes illas, magna ex parte, primùm habuisse suum exitum, secundùm nudam verborum sententiam, in aliis, quàm in Christo; sed quatenus deinde in ipso Christo exitum suum habuerunt, intellectum est, sub ipsis aliam sententiam latuisse, quàm verborũ cortex ostenderet. Quamquã in multis ex istis vaticinationibꝰ id, quod in aliis aliqua ratione exitum suũ habuit secundùm figuratã quandã, licèt admodũ consuetam, verborũ significationẽ, in Christo perfectè impletum est, aut implebitur secundùm id omnino, quod ipsa verba sonant, ac per se sola significant, omni figurâ loquendi, quam communis usus ferat, nudata. Sed non est nunc hac de re agendi tempus. Nos, si vel ab istius generis hominibus, vel ab aliis quibusvis, qui Christianos se esse fiteãtur, producentur testimonia veteris Testamenti, ad probandum, in libro, qui novum Testamentum vocatur, esse quædam ad doctrinam pertinentia iis contraria, quæ sub Christo fore prædictum fuerat; ad omnia (Deo volente) particulatim respondebimus, præter id, quod supra generatim respondimus. Quam responsionem nostram volumus iis quoque accommodari, quæ objici possent scriptoribus novi Testamenti, dum veteris Testamenti loca citant, quasi ea non rectè ad rem citaverint, & longè aliter, atque eorum est sententia, interpretati fuerint, & sic quædam dixerint, quæ falsa esse appareat.

Sed jam tempus est, ut de secunda caussa agamus, unde dubitari possit de auctoritate alicujus libri; II.

bri; quam esse diximus, ignorari, quisnám revera e-jus scriptor fuerit. Dicet enim quispiã, quamvis a-lioqui fateatur, Christianam religionem esse veram, Quisnám mihi certum facit, scripta novi Testamenti ab iis revera conscripta fuisse, qui, ut tales, in inscriptionibus aut procemiis illorum nominantur, & ea conscripsisse vulgò creduntur? Et cùm nihil certi de hoc habeamus, nonné apertè hinc sequitur, incertum esse, quinám ea scripserint, quando nulli alii nominari possunt, quos tam verisimile sit ea scripsisse, ut istos? Quod cùm ita se habeat, undenám fieri poterit, ut debeam scriptis illis fidem adhibere, sive in rebus ad doctrinam spectantibus, sive in rebus ad historiam pertinentibus? Fides, quæ historico alicui libro adhibetur, eo potissimùm inniti solet, quòd constet, scriptorem, rem, uti gesta fuerit, probè tenuisse, & talem fuisse, quem haud verisimile sit voluisse mentiri. Atqui huic rei quomodonám locus esse poterit, ubi ignoratur scriptor? Pari ratione, quod ad res attinet ad doctrinam spectantes, si scriptori cuipiam fides adhibenda est, nôsse oportet, eum hominem fuisse doctum in eo genere doctrinæ, adeò ut ei meritò credendum sit. Vt verò hoc sciatur (si modò sciri potest) an non necesse est, non dubium esse quisnám fuerit scriptor iste? Respondeo, in universa hac ratiocinatione duo affirmari, aut pro concessis sumi, quorum utrumque falsum censeri debet. Vnum est, nihil constare de scriptoribus novi Testamenti. Alterum, cùm alicujus libri scriptor ignoratur, nihil ferme superesse, quo inniti debeat fides,

Obje-ctio.

Respon-sio.

quæ

quæ ei adjungenda sit, sive in rebus historicis, sive in iis, quæ ad doctrinam spectant. Atque, ut id falsum esse ostendam, quod priore loco commemoravi, quẽadmodum propriè id postulat, quod ab initio nobis faciendum proposuimus, Dico, si ullius admodum antiqui scripti auctor non ignoratur, non ignorari certè auctores scriptorum ferè omnium novi Testamenti; immo plus horum auctores sciri, quàm cujusvis alterius scripti. Et sanè mirum est, neminem fortasse esse, qui audeat negare, aut etiam dubitare, quin liber aliquis, quantumvis antiquitus scriptus, eum habeat auctorem, cui communi hominum cõsensu tribuitur, nisi firma aliqua ratione aut testimonio ad id impellatur; & tamen hodie non nullos inveniri, qui aut negent, aut dubitent, horum scriptorum auctores esse eos, quibus communi hominum consensu tribuuntur, immo quorum se esse ipsamet majore ex parte ostendunt; cùm interim nullum testimonium aut rationem habeant, qua ad hoc impelli queant. Et tamen multò minùs de auctoribus horum scriptorum dubitari posse dicendum videretur, quàm de auctore alterius cujusvis similis scripti, id est admodum antiqui. Cùm enim hoc, quòd sciatur, quisnàm fuerit scriptor libri alicujus admodum antiquitus scripti, ex testimonio eorum, qui eo tempore, quo scriptus fuit, aut paulò post fuerunt, exq; perpetuo consensu doctorum hominum pendeat potiùs, quàm ulla ex re alia; quinàm liber invenitur tam antiquitus scriptus, ut scripta ista, qui tot testimonia, qualia dictum est, habeat, quot illa habent, & tam

perpetuum cõsensum hominum prudentum de scriptoribus, quinam fuerint? Legantur ea, quæ hac de re Eusebius scribit pluribus in locis historiæ suæ Ecclesiasticæ. & invenietur, usque ad ipsius Eusebii ætatem, hoc est, per ducentorum & quinquaginta circiter annorum perpetuum spatium, postquam scripta illa conscripta atque edita fuerunt, numquam fuisse in Ecclesia, qui dubitaret, quin quatuor, quæ habemus, Evangelia, liber actorum Apostolicorum, Epistolæ omnes, quæ Pauli Apostoli esse dicuntur, præter eam, quæ ad Hebræos est scripta; prior Apostoli Petri, & prima Iohannis Apostoli; hæc, inquam, omnia, ab iis scripta fuissent, quibus tribuuntur; iiq́; ejusmodi, quales a nobis in examinanda superiore caussa descripti sunt. Atque intelligetur, alios non paucos scriptores fuisse, qui vel eo tempore vixerũt, quo scripta ista edita fuerunt, vel paulò post extiterunt, a quibus apertè testatum relictum fuit, auctores istorum scriptorum eos esse, quorum ipsa habent inscripta nomina. Id quod nos hodie quoque magna ex parte videmus ex scriptis, quæ ad nostram ætatem pervenerunt Iustini, Irenæi, & Clementis Alexandrini; qui omnes tres tempori illi proximi fuerunt, præsertim verò Iustinus. Secuti sunt deinceps perpetuò viri prudentißimi, iiq́; ingenti numero, qui penitus assensi sunt, rem ita se habere. Et cùm tot ac tantæ fuerint in Christiana religione dissensiones, nullus tamen (quantum historiæ nos docent, & fama tulit) fuit unquam homo prudens & gravis inter eos, qui apertè ac liberè Christi nomen profiteren-

fiterētur, qui dubitaret, quin supra enumerata scripta eorum essent, quorum esse dicuntur. Legitur quidem de quibusdam, primis illis temporibus, qui Iudæi potiùs, quam Christiani, dici debent, a quibus Pauli epistolæ rejiciebantur. Sed non negabant tamen isti eas Pauli esse; immo se idcirco eas non recipere profitebantur, quòd Paulus, qui eas scripserat, legis divinæ per Mosem datæ proditor fuisset: & hodie quoque tales nonnulli inveniuntur. Ac præterea isti ipsi haud magni faciebant scripta nostrorum quatuor Evangelistarū, exceptis Matthæi scriptis. Sed & alii istorum similes aut deteriores, diversa diversi ex supra enumeratis scriptis non receperunt. Non legitur tamen, eos negâsse, illorum scriptores eos fuisse, qui dicebantur. At dicet quispiā, ut demus, jure dubitari non posse, quinám supra enumerata novi Testamenti scripta conscripserint, dubitari certè admodum jurè potest, quinám reliqua alia conscripserint. Nam & veteres de illis omnib⁹ dubitârūt, & de nonnullis hodieq́; dubitatur.

Iren: l: 1. cap: 26. Eusebi: hist: Ecc lib: 3. cap: 24.

Objectio.

Ad hoc primùm dico; etiamsi scripta ista omnia rejicerentur, satis futurum alia recipi; illa, inquam, quæ quinám scripserint, nihil vel dubitatur, vel dudubitatum fuit unquam: quando nihil alicujus momenti in istis est, quod in illis quoque non sit. Et sanè solæ Pauli Apostoli, quæ dicuntur, epistolæ (eâ exceptâ, quæ scripta est ad Hebræos, quam etiamnum multi ei non tribuunt) quas, ut dictum est, ne ii quidem, qui eas rejiciebant, ab ipso Paulo scriptas esse negabant, satis omnino essent ad sententiam ferendam

Responsio.

rendam in omnibus iis, de quibus aliquo cum fructu in Christiana religione disceptari potest. At deinde addo, quod attinet ad posteriorem Petri epistolam, & ad epistolas Iacobi, & Iudæ (quarum unaquæque in ipso initio nomen expressum habet illius, cui tribuitur, ut ejus, qui eam scripserit) quantum ex historiis, aliisq; indiciis colligi potest, ideò quinám eas scripsissent, dubitatum ab initio fuisse, quòd repertæ essent, postquam ex reliquis scriptis quasi liber jam factus esset, ac constitutum fuisset, illa sola, nec præterea alia, fide prorsus digna censenda esse, quod ad historiam attineret, & doctrinam Christi atque Apostolorum. Sed, cùm postea, tempore procedente, ex indiciis huic rei aptis cognitum fuisset, istas epistolas illorum ipsorum apostolorum esse, exempta plerisq; dubitatio illa fuit, & sic inter alias sunt numeratæ: & ea quidem, quæ Iacobi est, ante duas reliquas. quemadmodum etiam intelligi potest ex vulgatis codicibus Syriacis, in quibus illa extat, reliquæ duæ non item; fortasse, quòd de ea priùs aliquid certi haberi cœptum est. Iam de duabus posterioribus Iohannis epistolis, verum est, eas non ita communiter ab omnibus, ut Iohannis Apostoli scripta, fuisse agnitas ac receptas. Sed tamen a plerisque, ut tales, fuerunt receptæ, & ab illis etiam, qui de illarum scriptore, quisnám videlicet fuisset, dubitabant, approbatæ, & fide dignæ existimatæ. Cognitum enim fortasse fuit, illas ab ipso initio hoc honore dignas habitas fuisse ab iis paucis ad quorum manus pervenerant. Quo magis verò tempus processit, eò magis dein-

Euseb: lib:3. cap:19.

deinceps perpetuò & de his, & de aliis supra enumeratis scriptis firmiter creditum est, illorum auctores eos fuisse, qui vulgò existimantur; adeò ut per plura sæcula, cùm adhuc in Christiana Ecclesia magni momenti dissensiones essent, non secus atque, usque ad nostra tempora, postquàm dissensiones istæ desierant, sicut de illis, ita & de his, vix ullus homo, intelligens existimatus, dubitare inventus fuerit. Tametsi verò, quò magis tempus procedit, eò etiam magis ab eo tempore, quo conscripta fuerunt, ob eamq́; rem a monumentis absumus, & indiciis auctorum uniuscujusq́; ipsorum; tamen omnino credēdum est, perpetuū istum omniumq́; communem consensum (maximè verò ejusmodi hominum, qui non modò alioqui inter se dissentiant, sed planè contrarias opiniones habeant, quas quilibet ipsorum cum scriptis istis convenire contendat) de auctoribus prædictis, ob idq́; de auctoritate eorum, quæ diximus, scriptorum, non casu extitisse, sed propter testimonia aliaq́; aperta ejus rei argumenta, quæ procedente tempore in dies magis apparuerint, & confirmata fuerint. Quod attinet ad epistolam ad Hebræos scriptam, nō dubiū est quin ad hunc usque diem, immo hodie multò magis, quàm pluribus retro actis sæculis, dubitatum fuerit, ac dubitetur, quisnám eam scripserit. Opinio enim vulgò recepta, eam esse Pauli Apostoli, non paucas nec leves difficultates habet: & ego quidem, me ex illorum numero esse fateor, qui ægrè adducuntur, ut id credant. Nam præter alias rationes, quæ inde me retrahunt, videtur mi-

Ubi ipsa in universum scribendi ratio auctoris illius epistolæ admodum diversa ab ea, quam sequutus est Paulus, quamvis æque divina. Ne quidquam dicam de stylo, eoq́, quem Græci characterem vocant, illius epistolæ; qui, ut Græcæ linguæ periti asserunt, admodum dißimilis est characteri, & stylo aliarum Pauli epistolarum: quandoquidem hodieq́ multi sunt, qui omnino volunt, eam Iudaico sermone fuisse conscriptam; refragrantibus pluribus iisq́ apertis indiciis, quæ in ipsa reperiuntur, contrariæ sententiæ. Ingenuè igitur fateor, de scripto hoc non sine caussa dubitari, num illius auctoris fuerit, cui communiore consensu tribuitur. Nihilominus tamen (ut interim de altero agamus, quod falsò sumi diximus in ratiocinatione illa, quâ explicata est in quæstione nostra hæc secunda caussa fidei, libro alicui minimè adhibendæ) dico, etiamsi nomen auctoris alicujus scripti ignoretur, non tamen ejusmodi scriptum nullius auctoritatis existimandum esse, aut etiam minoris, quàm si non ignoraretur, sive in iis, quæ ad historiam, sive in iis quæ ad doctrinam spectant; dummodo constet, scriptum istud ab iis, qui optimè noverant, an ea vera essent, quæ in ipso continẽtur, verax existimatum fuisse. Atqui hoc in ea epistola contigisse cernimus: ea siquidem primis illis temporibus, id est, cùm adhuc multi eorum viverent, qui cum ipsis Apostolis consuetudinem habuerant, ut apertè ex historiis colligi potest, quamvis multi ex Romana ecclesia, aut etiam ipsa ecclesia Romana contradiceret, generatim ab omnibus Christianis approbata

Euse: li.3 cap:3. & lib:6. cap:14.

fuit;

fuit; adeò ut illi ipsi, qui contradicebant, ab aliis potiùs in eo dissentirent, quòd nollent, eam ab Apostolo Paulo scriptam fuisse, quàm ulla alia in re. Eam autem antiquitus admodum approbatam fuisse, fidē inter cætera facit vulgatus codex Syriacus novi Testamenti; quippe in quo illa extet. Reliqua est Apocalypsis, quod scriptum semper communi consensu tributum fuit Iohāni Apostolo & Evangelistæ. Multi tamen hac de re dubitârunt. Verùm Iustinus, qui eo propemodum tempore vixit, quo conscriptum fuit, illud ut Iohannis, quem diximus, opus citat, eiq́; quemadmodum etiam Eusebius testatur, apertè tribuit. Irenæus autem, qui paulò post Iustinum extitit, quiq́; similiter, ut ipsemet affirmat, proximus fuit ei tempori, quo visio illa ejus scriptori contigit non solùm (id quod etiam idem Eusebius testatur, ipsis Irenæi verbis citatis) asserit, scriptum istud esse Iohannis Apostoli; sed etiam non obscurè ait, id testimonio eorum confirmatum sua ætate fuisse, qui ipsum Iohannem de facie cognovissent. Quocirca non videtur, propter parvam aliquam aut etiam magnam dissimilitudinem rationis scribendi in universum, ac styli ab aliis ejusdem Iohannis scriptis lōgè diversi generis (quæ omnium fortasse rationum potissima est, quæ afferuntur ad probandum, scriptum illud non esse ipsius) debere aut posse dubitari, quin ejus sit opus; maximè cùm simul adsint tot alia testimonia, & conjecturæ, ut illi ipsi, qui prorsus negârunt, ejus esse, illudq́; rejecerunt, coacti fuerint fateri, a quopiam conscriptum fuisse, qui persuadere

In colloq: cum Tryph: l:4. c:17. Eus: l. 4. cap:18. Tertull: similiter Iohanni Apostolo librū Apocal: tribuit li:3. adversus Marcionem. Irē: li:4. cap:37. & lib:5. circa finem. Euseb. lib: 5. cap:8.

voluerit, istum ipsum Iohannem illud conscripsisse. Atque hæc satis sint de secunda hac caussa.

III. *Tertia caussa, propter quam diximus dubitari posse de auctoritate alicujus libri, hæc est; videlicet si constet, aut justa suspicio sit, librum fuisse immutatum ac depravatum. Ubi primùm animadvertendum est, necesse esse, ut depravatio sit vel totius historiæ aut doctrinæ in universum, vel singularium aliquot locorum, ex quibus ipsa historia aut doctrina non immutetur. Si enim vel partis tantùm esset historiæ aut doctrinæ, vel locorum, ex quibus ipsa historia aut doctrina immutaretur, id facilè aliqua ratione appareret; propterea quòd nõ esset convenientia illius partis cum reliquis, immutatioq́ ista latere nõ posset, præsertim doctrinæ. Itaq́ appareret in libro repugnantia, aut parva ejusdem secum consensio: quod, jam diximus, & , ut hoc loco licet, probavimus, non deprehendi in novi Testamenti libro: quin potiùs in eo inveniri mirabilem ubique consensum atque concentum; adeò ut hoc solum, si quis consideret, quot scriptores, & scripta in eo contineantur, satis esse debeat, ut quilibet judicio præditus ei fidem vel maximam adjungat. Iam verò, ut depravatio sit totius doctrinæ aut historiæ in universum, id fieri prorsus nequit, si modò id firmum maneat, quod supra ostendimus; ista videlicet scripta eorum esse, quibus tribuuntur: neque enim alioqui illorum scripta essent, sed aliorum. Quodsi depravatio est aliquot locorum singularium, ex quibus nec doctrina nec historia immutetur, quidnàm hoc momenti habet?*

Aut

Aut quam vim habere potest, ut libro alicui fides minimè habeatur in iis, quæ alicujus sunt momenti? Nam si quis dixerit, ex depravatione in rebus levioribus jurè dubitari posse, ne hoc idem in rebus gravioribus acciderit: respōdebo, jam hic, ut demonstratum est, pro concesso sumi; in rebus gravioribus hoc nō accidisse. Sed videamus præterea, quænám probationes, aut conjecturæ adsint depravationis, sive ex toto sive ex parte, scriptorum novi Testamenti. Quod attinet ad probationes, eas oportet aut ex testimoniis hominum dignorum quibus fides habeatur, aut ex validis rationibus proficisci. Iam testimonia ejusmodi nulla adsunt. Quinimmo summa omnino reverentia, in qua hæc scripta fuerunt apud omnes, qui antiquioribus temporibus inter Christianos alicujus nominis erant, apertè nobis testatur, istos existimâsse, ea neque ex toto, neque ex parte depravata fuisse. Alii homines digni, quibus hac in re fides habeatur, nulli invenientur. Etenim, si Christiani non sint, fieri potest, ut sic locuti ac testati fuerint ex animi perturbatione, atq; ut eo minùs vera existimetur Christiana religio, quam nos in hoc quæstionis nostræ capite verissimam pro concesso ponimus. Sin Christiani quidem sint, sed parvæ, aut nullius actoritatis, quodnám pondus habere poterit eorum testimonium? Et nisi admodum antiqui fuerint, iisq; temporibus proximi, quibus scripta ista cōscripta sunt, quî testari verè potuerint, ea postmodum corrupta fuisse ac depravata? Validas porrò rationes, quibus corruptio hæc ac depravatio probari

que-

queat, ego quidem nullas video. Si quis enim argumentando eam colligere velit ex rebus manifestò falsis, vel inter se repugnantibus aut diversis, quæ in ipsis scriptis legantur; jam dictum est, res ejusmodi minimè in eis inveniri; aut certè non tales, quæ ullius sint momenti, & idcirco non aptas ne ad suspicionem quidem inducendam depravationis ipsorum. Quòd si quis fortasse eam probare velit ex variis lectionibus, quæ habentur plurium in ipsis locorum, Dico, quamvis necessarium quodammodo sit, unam tantùm esse veram lectionem, alias verò falsas, non tamen dici posse, scripta illa esse depravata; immò jurè poße affirmari, ea valde conservata esse. Nullum enim est scriptum, in quo temporis longinquitate, ob varias incidentes caussas, multa aliquâ ratione non immutentur. Quamobrem inter antiqua scripta illud minùs depravatum censeri debet, cujus pluribus in locis variæ lectiones extant. ut verisimile sit, in quolibet loco, quem tempus immutavit, veram lectionem inter ipsas extare; quam lector, ratione duce, & collatione aliorum locorum similium, assequi atque amplecti possit. Magis verò depravatum illud existimandum est, cujus nusquam ulla extat varia lectio. De scriptis loquor, quæ in complurium manus pervenerint, & quorum necesse sit multa exempla decursu temporis scripta fuisse; qualia præ cæteris omnibus fortasse sunt novi Testamenti scripta. Quot libros antiquitus conscriptos habemus, quorum variæ lectiones si ad nostram notitiam pervenissent, non dubitaremus fortasse, ut facimus, de ipsorum

ipsorum

ipsorum sententia in locis innumeris; nec opus esset, ut nos tantopere torqueremus, quò assequi possimus, quemadmodum modò hic, modò ille locus legendus sit, quando liquidò apparet, fieri non posse, ut ibi ita scriptum fuerit, quemadmodum legitur? Iam igitur, ut de conjecturis agamus depravationis scriptorum novi Testamenti. Si quispiam dixerit, admodum verisimile esse, tot sæculorum spatio, cùm tot exempla eorum descripta fuerint, ea pluribus in locis fuisse immutata; id sanè non negabo. Sed simul dicam, ex variis lectionibus apparere posse vestigia immutationis, qualisnam ea fuerit. Quòd si quis præterea dixerit, verisimile esse, ut ii, qui in Christiana religione inter cæteros principatum in orbe terrarum obtinuerunt, quorumq; de ipsa religione sententiæ prævaluerunt, tot sæculis, quibus regnârunt, multis in locis religionis ipsius libros corruperint, eorumq; verba, ad suam sententiam illa accommodando, immutaverint: Respondebo similiter, me nõ negare, quin verisimile sit, eos tentâsse, aut cogitâsse id facere. Verùm, tam magnum exemplorum numerum, qui variis in linguis semper horum librorum per terrarum orbem diffusus fuit; tot veteres, qui aut explanationes & commentaria in eos ediderunt, aut de rebus ad Christianam religionem spectantibus scripserunt, a quibus sæpe sæpiùs ex his libris aut verba aut sententiæ citantur, id illis non permisisse. Cujus rei satis manifestum indicium esse potest, quòd nulla est opinio, de qua diu olim disputatum fuerit, quæ ex iisdem codicibus, quos a se con-

Objectio.

Responsio.

ser-

servatos ipsi approbant, non possit, ut antea, disputãda suscipi; quòdq́; ex his ipsis codicibus gloriantur hodie innumeri se detegere istorum (ut quidem etiam ipsi vocant) tyrannidem, ac falsitatem innumerabilium ab eis receptarum opinionum. Quamquam præterea & contra hanc, & contra quamcumque aliam conjecturam, quam quis in medium afferre possit depravationis scriptorum novi Testamenti, conjectura quædam pugnat longè illis gravior, quæ sola eas omnes diluere atque evertere potest. Ea est, quòd plusquàm verisimile censeri debet, Deum, cujus bonitas, & providentia infinita est, non permisisse, ut illa scripta, quib⁹ continebatur potissima, quam sui ipsius suæq́; voluntatis simulq́; salutis nostræ, humano generi, toto hoc ab orbe condito tempore, largitus est, notitia; quæq́; ut talia, quæ eam continerent, a verè piis in ipsum Deum hominibus semper recepta fuerunt, ulla ratione depravata ac corrupta fuerint. Nam, si quis, hoc verisimillimũ esse, negare velit, necesse est etiam, ut neget, aut Christianam religionem esse veram, adversùs id, quod hoc loco pro concesso ponitur; aut novi Testamenti scripta ab iis conscripta fuisse, qui ea conscripsisse existimantur, adversùs id, quod jam probatum est, immo in hac ipsa disputatione de scriptorum illorum depravatione, jam firmum constitutumq́; habetur. Quamobrem plura de hac tertia caussa verba minimè facientes, jurè possumus ulterius progredi, præsertim cùm de ea iterum dicendum sit, ubi separatim de veteris Testamenti scriptis agetur; ibiq́; addendum, si quid hoc loco prætermissum fuerit.

Restat igitur quarta & postrema caussa, quam paucissimis verbis expediemus. Quandoquidem nulla (quod sciam) testimonia extant hominum hac in re fide dignorum, quòd novi Testamenti scriptis, si modò Christiana religio vera est, fides non sit adhibenda. Et sanè quidem, si ab aliquibus veterib⁹ Christianis, de quorum sanctitate, & hujus ipsius rei cognitione ex historiis apertè constaret, simpliciter testatum deprehenderetur (etiam nulla ejus rei ratione allata) non debere scriptis istis fidem adjungi; hoc solum satis esse posset ad detrahendam illis fidem, aut cetè eam valde dubiam suspectamq́ reddendam. Verùm, ut dixi, quòd hoc deprehendatur, nihil scio; nec fieri ferme potest, ut tale quid ad nostram notitiam pervenerit: cùm nemo unquam vulgò verus Christianus existimatus fuerit, qui de auctoritate eorum scriptorum in universum dubitaverit, nedum affirmaverit, in rebus ad Christianam religionem pertinentibus, scriptis illis credendum non esse, neque eis standum. IV.

Hactenus nobis videmur satis apertè demonstrâsse, si concedatur, Christianam religionem esse veram, nullam esse caussam, cur dubitari debeat de auctoritate ejus libri, qui Novum Testamentum appellatur. Ex quo, ut ab initio diximus, necessariò sequitur, non esse similiter, cur dubitetur de auctoritate ejus libri, qui appellatur Vetus Testamentum, cùm is a novo Testamento manifestè confirmetur. Nulla siquidem scripta hoc loco ad eum librum pertinere agnoscimus, præter ea, quæ Christi, & Apo-

stolorum

stolorum eius tempore, jam, ut sacra, in Iudaico populo recepta fuerant, atque ejusmodi, quibus prorsus fides adhibenda esset. Hæc sunt illa omnia, quæ hodie quoque Iudæi, ut talia, approbant & agnoscunt; quæ denique ipsorum Bibliis continentur, & universè apud Christianos sine controversia plenam auctoritatem obtinent. Quare nihil hîc est opus agere vel de duabus prioribus, vel de quarta earum caussarum, quas de novo Testamento verba facientes examinavimus, ex quibus induci quispiam posset ad fidem alicui libro minimè edjungendam; cùm nulla ex istis tribus, ob jam expositam causam, locum habere possit in vetere Testamento, si novi auctoritas agnoscatur. De tertia tantùm nonnihil agendum erit. Sed priùs tamen aliquid mihi dicendum videtur de ipso Mose, qui præcipuorum veteris Testamenti librorum scriptor fuit, in quibus non modò reliquorum omnium, verùm etiam totius (ut sic dicam) religionis fundamenta continentur. Audivi enim aliquoties, doctos quosdã viros libris istis obji-

Objectio. cere, quòd in eis ea narrentur, quæ longissimo tempore ante Mosem, qui eos scripsit, natum evenerint, nedum is potuerit ex propria scientia (ut loquuntur) illa scribere, atque, ut facere videtur, asserere; & idcirco caussa sit, cur ejus dicto nõ sit standum.

Responsio. Hæc objectio tametsi aliquid coloris habet, tamen, ut mox ostendemus, nullam vim habet ipsa per se. Primùm igitur animadvertendum est, rationem hanc longinquitatis temporis inter scriptorem, & res, quas scribit, posse quidem hanc vim habere, ut i-

psi indubitata fides minimè adhibeatur, non tamen per se ipsam efficere posse, ut nihil ei credi debeat. Alioqui rejiciendi penitus essent complures celebres historici, qui de rebus scripserunt ab eorũ ætate longè remotis. Et tamen non solùm isti penitus non rejiciuntur, sed etiam generatim non mediocris fides illis adjungitur, ut Livio, Plutarcho, & aliis non paucis. Hoc autem ideò dico, quòd, etiamsi hic quæri tantùm videatur de plena fide adhibenda: tamen, ut posteà dicetur, ad rem etiam plurimùm facit, scire, núm historiis, de quibus agimus, debeat aut possit ea fides adhiberi, quæ aliis multis, de quibus tamen nihil certi habemus. Deinde verò dico, quòd Moses ea ætate vixerit, quæ remotissima fuerit ab eo tempore, quo multa evenerunt eorum, quæ narrat, hoc per seipsum nõ debere fidem illi quidquam detrahere. Etenim aut volumus, Mosem talem fuisse, cui fides haberi possit in iis, quæ scribit suo tempore evenisse, quæq; ipse optimè noverat, an vera necńe essent, & quomodo prorsus se habuissent: aut nolumus fuisse talem. Si nolumus talem fuisse, vanum est commemorare magnum illud intervallum, quod est inter res quasdam ab ipso scriptas, & tempus quo ipse vixit; quasi tacitè dicere velimus, in rebus, quæ vel proximè, vel ipsius tempore extiterant, deberi aut posse illi credi. Sed oportet apertè dicere, non debere illi quidquam credi; ac ne illa quidem, quæ sibi ipsi accidisse narrat, aut quibus se interfuisse affirmat, nedũ aliud quidpiam. Sin autem volumus, eum talem fuisse, cui fides haberi debeat saltem

tem in iis, in quibus nullo pacto falli potuerit; & concedimus, eum hominem insigniter ac consultò mendacem ac mentientem minimè fuisse; necesse est, ut pariter velimus & concedamus, verißima esse, quæ scripsit, quantumvis longo temporis spatio ab ejus ætate dißita, maximè verò id, quod vel minùs verisimile videtur, vel minùs potuisse ab ipso resciri; hoc est hunc, quem videmus, mundum a Deo creatum fuisse, & quomodo. Narrat enim idem Moses de se ipso, idq; constanter asseverat (qua in re fieri non potest, ut falsus fuerit) se in tam alto gradu apud Deum fuisse, & usque ad mortem adeò illi charum, utq; ipse ait, necessarium ac familiarem, ut hoc verum esse nequeat, quin simul verum sit, eum non solùm rescire potuisse ea, quæ longißimo temporis spatio ab ipsius ætate distabant, maximè verò ea, quæ propriè ad ipsum Deum pertinebant, sed etiam eum certò illa rescivisse, prout ab ipso scripta sunt. Alioqui Deo charißimus atque intimus fuisset homo scelestus & indignus qui viveret, qui videlicet ausus fuisset ea scribendo asseverare, non modò de aliis, sed de ipso Deo, deq; ejus operationibus, quæ sibi comperta non essent, & tam graviter alios fallere. Sed jam ad propositum nostrum revertamur.

Dico igitur, non posse quidquam dubitari de auctoritate libri, qui Vetus Testamentum appellatur, nisi si quis dixerit, ab eo tempore, quo novum Testamentum conscriptum fuit, fuisse vetus Testamentum pluribus in locis corruptum ac depravatum; quos cùm planè nôsse nequeamus, esse cur de omnibus e-

jus

jus libri locis dubitemus. Verùm quisnám erit, qui verè affirmare istud poßit? Præterea, ut non tantùm de certitudine, sed de suspicione quoq; agamus, aut depravatio ista casu evenit, aut datâ operâ. Si casu; quinám liber est, in quo hoc idem evenire non potuerit? Ergo, si ob istam caussam dubitandum est de omnibus, quæ hodie in vetere Testamento leguntur, quasi aliter legantur ac scripta fuerint, oportet ob hanc ipsam caussam in eodem dubio versari circa omnes, qui ubique extant, libros; ac propterea, quod ad historiam attinet, nihili facere quemcumque, qui legatur, librum. Iam verò quis nescit, librorum depravationes, quæ casu eveniunt, præter quàm quòd levioris momenti esse consueverunt, plerumq; tales esse, ut earum in ipsis locis indicium aliquod appareat; eosq; qui judicio non sunt destituti, optimè nôsse, quinám esse queant suspecti loci, qui rursus ejusmodi, ut in iis depravatio ulla casu evenire minimè potuerit? Sin autem depravatio ista datâ operâ evenit, necesse est Iudæos id fecisse, quandoquidem illi perpetuò tanquam custodes ejus libri fuerunt. Iudæos verò haud verisimile est, ut apparet, aliud depravare aggressos fuisse, nisi aliquot loca, in quibus aliquo modo verba fierent de futuro Meßia, quæ satis apertè intelligerentur de Iesu Nazareno, quem ipsi in crucem sustulerunt, verè dicta esse, & in eo impleta fuisse: aut loca alia, quæ quavis tandem ratione eis adversarentur, ac fidem facerent pertinaciæ ipsorum. Quæ depravatio nihili faciēda est. cùm jam pro concesso hîc ponatur, non recipi vetus Te-

stamentum, quin simul recipiatur Novum; in quo apertissimè continetur quidquid pertinet ad cognitionem Iesu Nazareni, ut Meßiæ in vetere Testamento promißi, & ad excellentiam, & gloriam ipsius, & simul ad Iudaici populi perversitatem. Postremò considerandum est (disputet contrà quivis) si recipiatur novum Testamentum, non posse ad ipsam religionis summam quidquam ferè momenti habere, quamcumque veteris Testamenti depravationem, cùm nihil non levis momenti potuerit esse in vetere Testamento, quod Novo non contineatur; nec quidquam illius recipiendum sit, quod non conveniat cum iis, quæ in hoc sunt scripta. Adeò ut utilis quidem plures ob caussas sit lectio veteris Testamenti iis, qui Novum recipiunt, id est, hominibus Christianæ religionis, sed non tamen necessaria. Hocq; ideo dictum volumus, ut eodem tempore respondeamus iis (si tales fuerint) qui, ut auctoritatem veteris Testamenti minuant, atque ostendant, scripta illa fuiße depravata, dicturi sint, multa in eo legi, quæ nihil prorsus cum quibusdam conveniunt, quæ in novo Testamento leguntur. Quandoquidem ista suo tempore & vera fuerunt & sancta. Sed posteà qualitatem mutârunt, cum mutatum est Testamentum (ut etiam ipsa nomina indicant, Vetus & Novum) id est fœdus, quod pepigit Deus cum populo suo.

CA-

Caput II.

In quo hoc idē demonſtratur iis, qui nōdum credūt Chriſtianā religionem eſſe veram. Primùm iis, qui credunt aliquam eſſe, aut eſſe poſſe veram religionem. Deinde iis, qui exiſtimant, nullam veram religionem eſſe poſſe.

OSTENDIMUS, *ut quidem nobis videtur, quā-tum ſatis eſt, nullam eſſe cauſſam, cur quis dubitare debeat de auctoritate librorum veteris, & novi Teſtamenti, ſi modò concedatur, religionem Ieſu Nazareni, qui dicitur Chriſtus, eſſe veram. Sequitur nunc, ut videamus, quemadmodum auctoritas horum librorum probari poßit, ubi quis dubitet, an religio iſta ſit vera, necne; aut etiam firmiter credat, eam eſſe falſam. Et quamquam non ſoleat ejusmodi de re his conditionibus diſputari, cùm vanum eſſe videatur conari cuiquam perſuadere, fidem adjungendam eſſe libris quibusdam de religione agentibus, quam vèram eſſe, jam conſtans non ſit opinio: tamen tentabimus breviter exponere, quæ hic etiam dici poſſe arbitramur.*

Neceſſe eſt igitur primùm in hoc diſputationis noſtræ capite talem diſtinctionem facere. Nam aut is, qui dubitat de veritate religionis Ieſu Chriſti, eamvè falſam etiam penitus eſſe exiſtimat, credit eſſe, vel eſſe poſſe religionem aliquam veram: aut credit, religiones omnes, quæ ſunt, vel eſſe poſſunt, eſſe falſas; & idcirco aut negat, Deum eſſe, aut non con-

cedit, illius curâ & providentiâ homines singulatim regi & gubernari. Communis quædam utrique istorum ratio, quâ videlicet illis probari queat, libris supra dictis fidem adjungendã esse, hæc foret; Nempe illis demonstrare, Christianam religionem esse veram. jam enim ostensum est, si hoc probetur, nullam caussam esse, cur id fieri non debeat. Quamquam verò hæc res ejusmodi est, quæ longam disputationem requirat, ipsáq; per se magnum planè volumen postulet: tamen, quatenus brevissima, qualem hîc instituimus, scribendi ratio fert, videbimus, ut aliquid de hoc dicamus, ratione habita, idq; separatim alterius ab altero, utriusq; generis istorum hominum.

I. Quantum igitur ad eum attinet, qui credit esse, vel esse posse aliquam veram religionem, videre nequeo, si modò is judicio sit præditus, quomodo clarè non perspiciat, Christianam religionem non solùm alias omnes longè antecellere, sed etiam omnia habere, quæ in religione aliqua vera desiderari possint. adeò ut aut hæc sola sit vera, aut nulla vel sit, vel esse possit non falsa. Sed dicet quispiam. Quanám ratione vis, me quidquam de Christiana religione judicare posse, cùm nesciam qualisnám sit ista Christiana religio, propter tot tamq; diversas immo contrarias opiniones, quæ antiquitus fuerunt, hodieq; sunt, de rebus ad eam pertinentibus? Respondeo, istas tot tamq; diversas, aut etiam contrarias opiniones, nihil impedire, quominus de summa quadam constare possit ejus religionis: quæ summa sine

Objectio.

Respõsio.

dubio id est, in quo omnes, qui eam religionem, profitētur, videntur convenire; præcepta scilicet sanctissima quæ in ipsa dātur, promissaq; admirabilia vereq; Deo digna, quæ in ipsa continentur: quibus duabus rebus tanquam partibus, omnis religio potissimùm constat. Quænám verò alia religio unquam fuit, aut esse potest, in qua tanta, nedum major, vitæ innocentia ac probitas vera præscribatur, tamq; nedum magis, ab omni superstitione aliena, & ab omni quamvis minimâ caussâ irrisionis sibi conciliandæ, quàm illa est, quam omnes, qui Christianos se esse profitentur, agnoscunt præscribi in Christiana religione? Quin potiùs, quænám alia religio est, cujus præcepta, si cum præceptis Christianæ religionis comparentur, non videantur tamquam exiguum & obscurum aliquod lumen soli oppositum atq; collatum? Iam quod attinet ad promissa, quis est, quin videat, ne excogitari quidem posse ulla nec sublimiora nec magis divina, quàm illa sint, quæ Christianæ religionis auctor, iis fecit qui eam colerent? Adde quòd modus ista præcepta dandi, istaq; promissa faciendi, qualem eum fuisse consentiunt omnes, qui Christiani appellantur, adeò rarus ac perfectus est, ut in summam admirationem adducat quemcumque eum diligentiùs considerantem. Hic enim is, qui præcepit, primus etiam omnium ea, quæ præcepit aliis, ipse fecit; idq; manifestè atque absolutè, ut non minùs docuerit, quæ facienda sint, suo ipsius exemplo, quàm verbis. Idemq; ipse, postquam palàm & in oculis omnium eâ viâ incessisset, quam aliis

monstraverat, eò pervenit, quò illam ducere affirmaverat; promissaq́ illa est adeptus, quæ aliis fecerat, unàq́ potestatem consecutus ea aliis præstandi, quemadmodum se facturum promiserat. Quæ igitur alia religio cum hac in his rebus æquari potest, præsertim verò in postrema hac parte? Nam quæ alia est, in qua evenerit, ut is, qui ejus auctor & princeps esset, promiserit seipsum daturum præmiū a se propositum iis, qui ipsius præcepta servâssent? aut illud idem præmium ipse obtinuerit, nedum facultatem illud aliis dandi? Promisit Moses, legem, quam ipse dedit, conservantibus, multa felicia in hac vita, quorum non apparet ipsum, nisi minima ex parte, participem fuisse: qui toto ferè tempore, quo vixit, laboribus & molestiis circumdatus fuit; & ne datum quidem in ipso vitæ extremo illi est, ut in eam regionem ingrederetur, quam Deus perpetuò possidendam ei populo dederat, quem ipse eò ducebat, nedum ut ipse eum illuc introduceret, plenumq́ tot suorum laborum fructum cerneret. Mahometes similiter iis, qui religionem a se promulgatam coluerint, promisit post hanc vitam gaudia, & voluptates magnas, quarum hactenus illum partem ullam adeptum fuisse, nullum indicium extitit. Quinimmo constat hodie, aut constare creditur, ubinám corpus illius sit, vitâ omniq́ sensu destitutum jam inde a mille circiter annis. Nam si quis diceret, si ea quidem vera essent, quæ auctori Christianæ religionis evenisse dixi, nulla alia disputatione opus futurum, cùm ex illis necessariò concludendum foret, hanc religionem

Obje-ctio.

esse

esse verissimam: verùm de ipsis dubitari, aut etiam firmiter credi, fabulas esse ac mendacia. Responderem, quod pertinet ad illud, de quo hîc agitur, nihil opus esse inquirere, an ista sint vera, necne. Sed satis esse, in Christiana religione ita affirmari, ut a me dictum est, ad hoc, ut hæc religio cum aliis omnibus conferatur; positis videlicet iis, quæ in illis affirmãtur, ac demonstrato, hanc illis longè antecellere, paribus alioqui conditionibus, hoc est, pro concesso sumpto, eandem prorsus fidem adjungi omnibus, quæ vel in hac, vel in illis affirmantur. Quamquam ea, quæ in Christiana religione ejus auctori evenisse affirmantur, idoneis probationibus non carent; ejusmodiq; eorum indicia apparuerunt, ut, qui audeat planè contrarium asserere, id est, fabulas ea esse ac mẽdacia, ostendat se non admodum intelligentiâ pollere, ac temerarium esse; quemadmodum inferiùs demonstrabitur. Cùm igitur, si id tantùm consideretur, quod de rebus ad Christianam religionem pertinentibus, veritatis vi planè cogente, omnes, qui eam profitentur, affirmant, semperq; affirmãrunt, facilè cognosci possit, quantopere cæteris ea sit anteferenda, quidnám (putas) foret, si omnium rerum præcipuarum ad eam pertinentium veritas nota esset? Quæ tamen hodie quibusdam paucis est nota, qui præter modum obstupescunt divinam & admirabilem sapientiam, quæ in ipsa tota, in singulisq; ejus partibus continetur; atque apertè vident, aut nullum prorsus locum habere, aut facillimè everti posse, quidquid contra ipsam afferri vel solet, vel etiam

Responsio.

potest: cùm pleraque ex istis ideo afferantur, quòd per errorem falsò ponuntur quædam quasi maximè ratæ ac necessariæ sententiæ in ea religione; quòdq; adhuc ex parte ignoratur, quemadmodum de quibusdam ex præcipuis rebus ad ipsam spectantibus sentiendum sit. Quos errores tunc mihi explicandos reservo, si unquam Deo placuerit, ut plenè de veritate hujus sacratissimæ sanctissimæq; religionis scribam; ubi ad omnia graviora respondebo, quæ contra eam possunt afferri. Quod vel ex toto, vel ex parte alii quidam jam tentârunt; sed quia istis non rectè ejus arcana nota erant, & ob eam caussam multa adversariis concesserunt, quæ falsò de ea pro veris ponunt, hinc factum est, ut minimè iis satisfacere potuerint, qui acuti fuerunt & excelso ingenio præditi. Potest igitur, ut ad rem nostram redeamus, vel ex eo solo, quod de Christiana religione ab iis semper affirmatum est, qui eam sunt professi, facilè, quicumque judicio penitus destitutus non sit, cognoscere, quantopere hæc religio cæteris omnibus sit anteponenda; &, si ulla quæpiam vera religio in terris est, aut esse potest, hanc illam esse. Quinetiam, quando generatim ii, qui unquam se Christianos esse professi sunt, quantumvis diversas ac repugnantes inter se opiniones alii ab aliis habuerint, fassi sunt, in libro, qui novum Testamentum appellatur; summam religionis ipsorum contineri, potest, qui de ejus veritate dubitet, librum illum accuratè legendum sibi sumere; & sanè, nisi planè stolidus fuerit, nec apud animum suum jam statuerit, quænám aut ex

toto,

toto, aut ex parte, sint ejus religionis decreta, sine ulla alia ope ad clarissimam cognitionem perveniet multarum rerum ad eam pertinentium, quæ id efficient, ut ipsis (quod ajunt) manibus contrectet ipsius præ cæteris omnibus religionibus excellentiã. Quòd si quis objiciat, non posse quemquam novum Testamentum in hunc finem legere, ut apertè cognoscat ea quæ sunt religionis Christianorum, a Iesu Nazareno traditæ, cùm de auctoritate ipsius novi Testamenti dubitetur, Respondebo (hocq́; ad materiam quoque superioris capitis accommodari poterit) necesse esse, ut dubitatio, quæ hîc meritò esse possit, de auctoritate ejus libri, ad ipsam historiam pertineat rerum, quæ eo tempore evenerint (idq́; in ea tantùm parte, quæ nequaquam communiter ab omnibus etiam maximis Iesu Nazareni inimicis, ut vera, recipitur; quæq́;, si reciperetur, apertè demonstrare posset, ipsius Iesu religionem bonam esse & dignam, quæ recipiatur) atque etiam ad promissa, aliasq́; rerum futurarum prædictiones, aut ad patefactionem rerum præsentium vel præteritarum; sed nullo pacto ad doctrinam, quatenus historicè consideratur. Quis enim risu dignus non fuerit, si affirmantibus cujusvis religionis hominibus, suam ipsorum religionem certo quodam libro contineri; quod idem semper sensisse constet eos, qui ejus religionis fuerint, dicat ipse se id minimè credere? Nam quis est, exempli gratiâ, qui negare audeat, aut etiam dubium apud se id esse dicat, in vetere Testamento contineri religionem Iudaici populi a Mose traditam,

Objectio.

Responsio.

tam, vel in Alcorano seu Corano religionem, quam Turcæ aliiq; Mahometani a Mahomete traditam habent? Quamobrem durum ac novum admodum videtur, quemquam inveniri, qui sciens, novi Testamenti librum semper a Christianis hominibus eum existimatum fuisse, in quo scripta contineatur summa religionis ipsorum, audeat ipse dicere, se hoc non credere, aut de eo dubitare; nec confiteatur satis esse, ut quis certam cognitionem ejus summæ assequatur, diligenter eum librum inspicere, aut saltem verè doctrinam Iesu Nazareni ejusq; verorum ministrorum eam esse, quam ejus libri summa complectitur. Hoc siquidem solum satis est, ut rectè id concludi possit, quod conclusimus. Quod apertè dicere voluimus propter eos, qui inter Christianos confitentur quidem in novo Testamento nihil de Iesu Nazareni religione scriptum esse, quod ad eam non pertineat; cæterùm volunt multa in eo scripta non fuisse, quæ non minùs, quàm scripta, ad eam religionem pertineant. Iam verò quid dicendum nobis erit de tot religionis Christianæ circumstantiis (ut sic loquar) quæ ipsius solius sunt, ac propriæ, quarumque meritò semper magna ratio est habita; quas denique non pauci ad veritatem ejus probandam attulerunt? Eam siquidem, ab ipsius auctore initio facto, innumerabiles utriusq; sexus homines cujuscumq; ætatis, ordinis, ac conditionis testati sunt, suoq; ipsorum sanguine quasi obsignârunt; quorum magna pars alti atque educati priùs fuerant in alia quapiam religione, quæ per complura sæcula in eorum pa-

tribus

tribus, & majoribus ad ipsos usque continuata ac conservata fuerat, eaq; aut diversa penitus a Christiana religione, quales Ethnicorum religiones erant, aut propria illorum hominum, qui semper Christianæ religioni omnium infensissimi fuerunt, qualis erat Iudæorum religio. Penetravit illa brevissimo temporis spatio ad loca ab eo remotissima, ubi primum promulgata fuerat. Et quamvis per trecentos paulo minùs annos ab ejus initio ubique ferè non modò odio haberetur, verùm etiam asperrimè incesseretur, in illisq; qui eam retinerent, crudelissimè puniretur, nullum adhuc principem virum atq; potentem nacta, qui apertè publiceq; eam profiteretur: tamen in dies magis amplificata, perq; omnes orbis terrarum partes diffusa est adeò, ut rem intuenti mirum planè sit. Qui primi omnium eam post ejus auctorem promulgârunt, homines fuerunt minimæ aut potius nullius auctoritatis existimationisvé inter alios, omnibusq; humanis viribus destituti; talesq; similiter fuerunt ii, qui eam deinceps publicè suaserunt. Nec unquam, nisi post aliquot sæcula, fuit quisquam minis, metuve aut contrà promissis, speve ulla, præter id quod ipsa religio secum affert, ab iis, quibus hoc cordi erat, ad eam amplectendam & sequendam impulsus. Evanuerunt hac apparente religione, quasi tenebræ exoriente sole, paulatim aliæ religiones, adeò ut in plerisq; eorum locorum, ubi per aliquod tempus liberè ac publicè prædicata fuit, tempore procedente vix ullum vestigium antiquarum religionum remanserit, præter

quàm religionis Iudæorum, quam scilicet ipsa concedebat; immo necessariò ponebat, verissimam per longissimum temporis spatium fuisse Deoq; acceptissimam, a quo, populo illi data fuißet. Mihi quidem videtur, has nonnullasq; alias hujusmodi, Christianæ religionis circumstantias, quibus cæteræ religiones prorsus carent, satis esse debere ad ejus veritatem persuadendam illis etiam, qui nullam veram religionem esse credunt. Sed profectò, si quisquam est, qui ex illis apertè non cognoscat, quàm illa aliis omnibus sit anteferenda, affirmari quidem potest, hunc aut intelligentiâ carere, aut aliquo pertinaciæ spiritu teneri, aut denique inveterata consuetudine, & a puero educatione ac disciplina planè excæcatum esse. His autem circumstantiis addere non dubitabo quiddam circumstantiâ majus, vel potiùs rationem inde ductam, quæ talis est. Nam cùm religio res naturalis nequaquam sit (alioqui non invenirentur nationes omni prorsus religione carentes; quales nostra ætate quibusdam in locis inventæ sunt, ac nominatim in regione Bresilia: quemadmodum testantur scriptores digni quibus habeatur fides, mihiq; constanter affirmavit Pistoriensis quidam monach* Franciscanus concionator ex iis, quos Scapuccinos vulgò vocant, homo honesto loco natus, prudens admodum ac cordatus, qui in ea regione fuerat) cùm, inquam, religio nequaquam res naturalis sit, sed, si vera est; patefactio sit quædam divina; non modò verisimile est, sed prorsus fieri non potest, ut religio illa, quam Deus velit æternam esse atq; omnibus gen-

tibus communem, ipsius certissimo ac singulari jussu & operâ, passim in orbe terrarum cujuscumque generis hominibus prædicata non fuerit. Atqui hoc nec verè, nec ut verum videri ullo modo queat, de ulla alia religione dici potest, præterquam de Christiana: quæ sola inter omnes eodem tempore variis in orbis terræ partibus, sine ulla personarum distinctione, omnibus prædicata fuit a multis, qui affirmabant, se adhoc missos huicq; rei destinatos certissimè ac singulariter a Deo fuisse. Quamobrem concludendum est, si ulla religio in orbe terrarum est, quæ numquam defutura sit, quæq; ad omnes cujuscumque generis homines pertineat, hanc Christianam esse; & ob eam causam, si ulla vera religio est, hanc esse verissimam. Nam talem sine dubio aliquando esse decebat eam religionem, quam Deus ipse humano generi dedisset. Iam, ne plura dicam, videtur facillimum, persuadere cuicumque nullarum partium studio vel odio præpedito homini, & rationi locum danti, si ulla est aut esse inter homines potest religio vera, hanc neque esse, neque esse posse aliam, nisi religionem Iesu Nazareni, qui dicitur Christus. Nam si quisquam foret, qui negaret, ea vera esse, quæ ad historiam pertinentia in hac disputatione pro concessis a nobis sunt posita, is indignus planè esset, quicum verba fierent: quandoquidem illi ipsi, qui omnium maximè Iesu Nazareno ejusq; religioni adversati unquam fuerunt, numquã ista sunt ausi negare, ut pote nimis manifesta, et quorũ semper apparuerunt, hodieq; magna ex parte apparent clarissima indicia.

II. *Verùm quibusnám argumẽtis utemur, cum illis agentes, qui omnem prorsus religionem negant, ut illis demonstremus, religionem Iesu Nazareni veram esse?* Certè (*præsertim si jam institutum iter pergere velimus*) *recta ad hoc via esse videretur, cogere eos fateri illud ipsum, quod negari ab eis diximus, rationibusq́; eo adigere, ut dicant, non solùm esse Deum, seu primum quendam motorem omnium rerum, quæ moventur, primamq́; causam omnium rerum, quæ sunt, essentiâ (ut sic loquar) formali, & nominatim hujus mundi aspectabilis; verùm etiam eum præterea homines singulatim, eorumq́; actiones curare atque intueri: atque hac ratione eos eò adducere, ut concedant esse, aut esse posse inter homines aliquam veram religionem. hoc enim concesso, jam ostendimus, inde sequi, Iesu Nazareni religionem esse veram. Quamquam verò minimè dubitamus, quin hoc haud magno negotio effici queat, maximè si rationes ducantur non tam ex ipsa natura, ejusq́; necessariis effectis, quàm ex liberis voluntariisq́; eventibus extra necessarium naturæ ordinem, qui in orbe terrarum conspecti sunt, & quotidie conspiciuntur: tamen quia hoc nimis longam disputationem requireret, ad illud ipsum statim veniemus, quod in controversia est, & hominibus istis, quantopere fallantur, demonstrare conabimur. Nam re licèt altiùs non repetita, potest apertè satis constare, ipsam religionem, quæ Iesu* Nazareni *dicitur, esse veram. Ac primùm istos interrogabimus, an cõcedant, fuisse quendam Iesum Nazarenũ, qui religi-*

ligionem quandam suam in publicum proposuerit, eamq; persuadere curaverit, vel quomodocumque de religione verba fecerit, deq; ea præcepta dederit. Si negaverint, signis atque effectis ejus rei manifestis convincentur, quale est, fuisse antehac hodieq; esse innumerabiles homines, qui professi sunt, ac profitentur religionem Iesu Nazareni, & inde ab ipso initio ejus caussâ vitam profuderunt: quemadmodum fidem faciunt historiæ omnes, & fatentur illi etiam, qui hujus religionis semper hostes capitalissimi fuerunt, quales sunt Iudæi. Quod si isti mihi concedunt, fuisse quendam Iesum Nazarenum, qui professus fuerit, se præcepta dare cujusdam religionis, ut quidem concedere sunt coacti, tum eos interrogo, an credant, hunc Iesum, id curantibus ejusdem nationis hominibus, turpi morti fuisse traditum tamquam hominem seditiosum, quiq; Deum blasphemaret, & populo imponeret. Hoc similiter quomodo negare possint, non video. cùm adhuc extet ea natio, quæ haud negat, se id, quod diximus, curâsse atque obtinuisse. tametsi hoc illi ubique odium & contemptum conciliet, eoq; illi infinitæ miseriæ ac calamitatis sit caussa. Mitto, quòd perpetuus & universalis orbis terræ consensus, in constante opinione summæ veritatis eorum, quæ hactenus de Iesu Nazareno affirmavimus, satis est ad probandum, rem ita se habere, sine aliis conjecturis, aut certis signis. Iam si ita res se habet, undenám fieri potuit, ut tam magnus hominum numerus, inter quos multi fuerunt cordatissimi atque eruditissimi, antiquis

suis religionibus sua sponte abjuratis, aliisve opinionibus depositis, in quibus consenuerant, & de quibus penitus persuasi erant, seq; ipsos interim ludibrio milleq; vexationibus periculisque evidentibus, immo certæ, atroci, turpiq; morti exponentes, religionem amplexi fuerint, cujus ejusmodi homo auctor erat, qui a suis ipsis gentilibus scelestißimus ac prorsus infamis existimatus fuerat? Est sanè omnino necessarium, probabilia argumenta maxima, eaq; talia, quæ vim animis facerent, extitisse, istum vera dixisse. Quæ argumenta ubi examinabuntur, deprehendetur sine dubio, ea firmissima esse, originemq; suam ducere a principiis neutiquam fallacibus. quandoquidem jam inde ab ipso initio, idq; vehementiùs, quàm unquam postea, vividæ atque efficaces erant caussæ illæ, quæ id efficerent, ut quis ab ea religione abhorreret, nisi pura apertaq; veritas animos eorum, qui primi eam sunt amplexi, aliisq; persuadere curârunt, ad hæc facienda coëgisset.

Non negāt hodie, nec unquā negârūt ipsi Iesu Nazareni interfectores, eum mirabilia quædā magna ac multa fecisse ad ea confirmanda, quæ dicebat, quæ fatentur vi ordinaria & naturali fieri non posse. Verùm ajunt, Iesum præterquàm quòd insignis magus erat, Cabalistam etiam insignem fuisse, & nescio quam Dei nominis interpretationem habuisse, cujus vi mirabilia ista omnia faceret. Atqui nec istam ipsorum Cabalam dari credetur, nisi simul credatur, aliquam esse veram religionem; nec secundùm ipsam eorum legem ac disciplinam verum

unquam

unquam erit, posse quempiam prophetam, aut de rebus divinis verba facientem, ejusmodi mirabilia facere, cujusmodi Iesum fecisse concedunt, nisi revera divinus homo sit, vel contrà id curet, ut homines ad deserendum veri Dei cultum inducat, aut ad Deos alienos colendos, Deo scilicet ipso illic, ad cælestem veritatem testandam: hîc verò, ad veros suos servos explorandos, mirabilia ista fieri concedente. Iam verò Iesus Nazarenus non modò non id curavit umquam, ut quemquam induceret, ne illum Deum coleret, qui verus Deus ab ipsius, quos diximus, interfectoribus existimabatur, vel, ut alios Deos coleret: verùm etiam ad istum solum Deum, cultum omnem gloriamq; referebat; eum auctorem faciēs omnium suorum mirabilium operum simulq; suæ doctrinæ, suæq; virtutis ac felicitatis universæ, ne minimam quidem partem illi adimens eorum omnium, quæ ab istis ei tribuebantur: immo id curans, ut illi ea redderentur, quæ ab istis ei ademta fuerant. Itaq; secundùm ipsam eorum legem ac disciplinam necesse est confiteri, Iesum Nazarenum fuisse revera hominem divinum. Nec quidquam obest, si isti cætera omnia negent a me de Iesu affirmata, quod attinet ad Deum ipsorum colendum: modò id tantùm firmum maneat, eum non curâsse, ut quemquam ab hoc Deo colendo avocaret. Sed fortasse dicent; Objectio.
satis curâsse Iesū, ut homines ab eo, quē ipsi colunt, Deo colendo avocaret, dum persuadere conabatur, hunc Deum jam nolle, ut perfectè ea lex servaretur, quam ipse olim per Mosem populo suo dederat.

Respō-sio. Respondeo, Iesum, donec propheta fuit, & munere suo in terris est functus, numquam id facere conatum esse: Sed tantùm, firmis manentibus omnibus præceptis, quæ hic Deus olim dederat, docuit, ad quàm majorem perfectionem majoribus promissis consentaneam, quæ ipse ejusdem Dei nomine attulit, potior jam datorum præceptorum pars perduci deberet; abrogationem partis eorum a se faciendam in id tempus differens, cùm non jam propheta foret, sed princeps ac dominus cælestis & perpetuus ab eodem Deo eidem populo datus; talisq; ipsius principatus ac dominationis evidentissima signa in ipso populo conspicerentur. Sed ad eos revertamur, quibuscum nunc disputamus, & porrò concludamus, si ipsi Iesu interfectores, eorumq; posteri, qui Iesu inimicissimi esse numquam desierunt, fassi sunt & fatentur, eum mirabilia quædam fecisse ad suam doctrinam confirmandam, necesse esse rem ita se habere. cùm fieri non possit, ut aliud quidpiam præter certissimam manifestißimamq; veritatem eos ad id fatendum induxerit, quod tantopere ipsis adversatur; & in quo falli nulla ratione potuerunt, ut pote qui ab initio omnibus interfuerunt. Ex quo sequitur, oportere, ut ii, qui omnem religionem negant, caussas ostendant istorum mirabilium operum, absq; eo quod inde concludatur, religionem, quam is prædicabat qui ea faciebat, fuisse veram, aut saltem aliquam veram religionem dari. Ego sanè non video, quomodo id sint facturi. Hoc certum est, quicumque istam opinionem habent, religionem videlicet hu-

manum

manum esse inventum, eamq; derident, existimantes, vanißimum esse sperare vel metuere, se a Deo ob sua honesta turpiavé facta præmio pœnâvé ullâ affectum iri, certum est, inquam, hos similiter ridere, si miracula ulla narrari audiant ab hominibus facta; omniaq; ad naturales causas referre.

Verùm ulteriùs progrediamur, ipsosq; interrogemus, an credant, illos, qui primi omniũ post turpẽ in orbis terrarũ cõspectu Iesu Nazareni mortẽ, ausi sũt ipsi amplecti, aliisq; publicè suadere ipsius Iesu disciplinam, credidisse, aliisq; confirmâsse, Iesum Nazarenum revixisse? Respondebunt sine dubio, veritate coacti, se id credere. quandoquidem disciplina ista illud in se continet: immo, ut potißimo sui ipsius fundamento, eo utitur; sine quo manifestè apparet, eam universam corruere. Cùm hoc igitur ita se habeat, dicant, obsecro, an credant, istos ipsos affirmâsse, semetipsos illum a mortuis excitatum vidisse, cumq; eo versatos esse, & comedisse ac bibisse post ejus resurrectionem? Nam si dixerint, se hoc minimè credere, præterquam, quòd historiæ de Iesu Nazareno apertè adversabuntur ea in parte, quæ numquam in dubium fuit vocata, loquentur etiam contra omnem verisimilitudinem. vix enim fieri ullo modo potest, ut, qui omnium primi publicè efferre ac persuadere instituerunt, rem adeò ab omni humano judicio abhorrentem, eam se tantùm audivisse affirmarent, & non etiam vidiße, & certò cognovisse. Itaque, si, ut fateri necesse est, primi illi affirmabant, semetipsos Iesum vidisse a mortuis excitatum, certoq; depre-

bendisse, rem ita se habere; nec dubitari potest, quin ipsi eò quòd affirmarent, Iesum Nazarenum revixisse, insectationes gravissimas paßi fuerint, ac proprium sanguinem fundere non recusaverint, sequitur necessariò, aut Iesum revera revixisse, ut ipsi affirmabant; aut ipsos afflictari, & mori miserabiliter voluisse, ut id testarentur, quod ipsimet falsum esse noverant. Posterius hoc nullo modo verum esse potest, quippe cui ratio prorsus cõmunisq; sensus repugnet. Necesse est igitur, prius illud esse verum. Nam si quis dixerit, priori isti rei similiter rationem repugnare simulq; naturam ipsam, Respondebo, aliud esse alicui rei repugnare, aliud verò eam non assequi nec percipere. Non potest fortaßis quisquam ratione aut via aliqua naturali assequi, quomodo homo mortuus reviviscere queat. Sed non idcirco docet aut ratio aut natura, id prorsus fieri non posse. Vt taceam, quòd antiquitus non defuerunt, nec hodie desunt philosophi Christiani, qui ex caußis effectisq; naturalibus conati sunt ostendere, fieri posse, ut homo mortuus reviviscat. quod, si minùs aliud, demonstrat, saltem hanc ipsam (ut sic dixerim) reviviscentiam non esse rem ejusmodi, quæ rationi ac naturæ penitus adversetur. Sed excipiet fortasse quispiam, primos illos afflictatos quidem fuisse atque necatos, propterea quòd affirmarent, Iesum Nazarenum revixisse, sic enim sibi persuaserant: sed non tamen, quia affirmarent, semetipsos eum redivivum vidisse, tametsi & hoc quoque affirmabant. Respondeo primùm

Objectio. (margin, beside "Necesse est igitur")

Respõsio. (margin, beside "guare simulq;")

Objectio. (margin, beside "tus adversetur")

Respõsio. (margin, beside "tametsi")

mùm, cùm concedatur, ipsos affirmâsse, se Iesum a mortuis excitatum vidisse; cùmq; necesse sit, ut ostẽdimus, eos in hac affirmatione apertè fundamenta posuisse alterius affirmationis, quòd Iesus a mortuis excitatus fuisset, nulla ratione posse alteram ex istis affirmationibus ab altera separari; dicendumq; omnino esse, istos ideo & afflictatos & necatos fuisse, quòd affirmarent, non solùm Iesum revixisse, sed etiam semetipsos eum vivum vidisse, postquam mortuus fuerat. Et sanè Iudæi quibus primùm annunciatum est, Iesum a mortuis fuisse excitatum, quod illi negabant, eos insectando, qui id prædicabant, parum de eo solliciti fuissent, quòd primi illi id, quantumvis constanter, dicerent atque affirmarent, nisi propterea affirmâssent, quòd rem compertam haberent, ejusq; oculati testes essent sed illos contempsissent, & tamquam cum amentibus, quales revera fuissent, ita cum eis egissent. Præterea qui poterant primi illi sibi persuadere, Iesum revixisse, & potiùs mori velle, quàm id affirmare desinere, nisi ejus rei cognitionem suis ipsi oculis & ex sua ipsorum scientia hausissent? Quænam alia argumenta, quas probationes adeò validas persuadere sibi poterant se ejus rei deprehendisse, ut ejus prædicandæ constanterq; affirmandæ gratiâ, suam ipsorum vitam spernerent? Immo, quam aliam causam ii, qui subsecuti sunt, habuerunt vitam profundendi, dum vel tacitè, vel apertè affirmarent, Iesum Nazarenum a mortuis excitatũ fuisse, idq; pro certo habendi, nisi quòd liquidò noverunt, primos illos suo ipsorum sanguine

fidem fecisse, se id vidisse, remq; prorsus ita se habere? Postremò animadvertendum est, ab omni verisimilitudine abesse, primos illos, quos negari non potest, adeò pios fuisse ut propter suam religionem mori non recusarent, tam insigne tantiqùe momenti mendacium dixisse, quale hoc fuisset, quòd Iesum a mortuis excitatum ipsi vidissent, nisi verum fuisset. Nam si quis dixerit, sine hoc mendacio, non potuisse eos persuadere, Iesum a mortuis excitatum fuisse, ostendatur, quid illos cogeret, aut saltem impelleret, ut id persuadere aliis curarent, quod ipsi compertum minimè habebant, præsertim cum manifesto ipsorum vitæ periculo. Quod si tamen alia ratione quapiam, quàm quia id ipsi vidissent, se id certò cognovisse existimabant, cur rationem seu modum illum aliis quoq; non exponebant, quando eum verum esse credebant, omisso illo, quem sciebant esse falsum? Etenim, si ipsis ea ratione persuasum fuerat, eâdem apparebat aliis pariter persuaderi posse.

Ex iis, quæ hactenus disputata sunt, facilè intelligi potest, verum esse, Iesum Nazarenum a morte in vitam rediisse: & ob eam rem, non solùm unum aliquem Deum esse, eumq; homines singulatim curare, sed etiam ipsius Iesu religionem esse veram. cùm nec sine singulari Dei providentia Christus reviviscere potuerit; nec ullam aliam ob caussam id Deus curâsse, quàm ut ea omnia confirmarentur, quæ ejus nomine Iesus dixerat. Aut certè id non curâsset, si Iesus homo mendax fuisset, & in rebus ad ipsum Deum pertinentibus falsarius, ut quidem fuisset,

issēt, si doctrina, quam tradebat, fuisset falsa, præsertim cùm is profiteretur, se ab ipso Deo eam accepisse, ab eoq; missum fuisse, ut eam mundo prædicaret. Longum esset, si vel innuere quidem velim alias firmas rationes, quas habemus ad demonstrandum, etiam adversùs illos, qui omnem religionem negãt, Iesu Nazareni religionem esse veram, quæ tamen majore ex parte ab aliis allatæ sunt atque explicatæ. Hoc tantùm dicam, si quis diligenter consideret originem ac progressum hujus religionis, eosq; eventus ad ipsam pertinentes, qui nullo pacto negari possunt; ac præterea ad ea animum advertat, quæ multis ante sæculis, quàm Iesus nasceretur, de eo a Prophetis veteris Testamenti scriptum ac prædictum fuerat, nominatim verò ab Esaia primùm, deinde a Daniele, nisi rudis sit prorsus, & inde usque ab incunabulis juratus hostis ipsius Iesu, quales sunt Iudæi; vel a sua ipsius malitia, (unde fiat, ut omnẽ religionem penitus oderit) planè excæcatus, videbit, fieri vix, ac ne vix quidẽ posse, ut hæc religio nõ sit verissima. Atque hæc hactenus dixisse satis esse arbitramur hoc loco, ut, quantum sat est, probetur veritas Christianæ religionis, primùm iis, qui aliquam religionem agnoscunt; deinde iis quoq;, qui omnem negant; quam diximus rationem quandam esse utrisque communem, quâ videlicet utrisque demonstrari possit, libris veteris ac novi Testamenti fidem adjungendam esse, quemadmodum antè ostensum fuerat.

Caput III.

In quo probatur breviter cunctis in universum, neminem posse caussam ullam justam afferre, cur libris istis fidem non adhibeat.

Sed ego *sanè quemlibet libenter interrogarem, unde fiat, ut historiæ novi Testamenti fidem non adjungat,* Nam *si dixerit? ex eo, quòd in ipsa quædam reperiat ab aliquo ex scriptoribus illis aliter narrata, atque alius ex iisdem scriptoribus ea narret, ego præter id, quod supra responsum est, dicam. Si hæc ratio firma esset, secuturum, non debere fidem adjungi ulli historiæ a pluribus scriptæ. Semper enim hoc accidit, ut diversi alicujus historiæ scriptores, in quibusdam ejus partibus diversè, & nonnunquam (ut ita loquar) contrariè alius ab alio scribant. Quod si dixerit, in novi Testamenti historia quædam narrari, quæ ipse impossibilia prorsus esse judicet: Respondebo; cùm assiduâ experientiâ noverimus, multa evenire, quæ ab iis, qui ea minimè viderint, solent per se ipsa impossibilia censeri, hinc fieri, ut, si plures sint, qui affirment, se oculatos esse testes rei cujusdam quam narrent, seq; eam certâ scientiâ nôsse; ac præterea sciamus, istos falli non posse; nec quidquam verisimile esse, inter ipsos convenisse, ut alios fallant, facillimè credamus quidquid illud sit, quantumvis magnum, & alioqui impossibile existimatum. Quinetiam videmus, multa communiter credi, quantumvis absurda atque inusitata, modò ab ali-*

qui-

quibus historicis, qui alioqui digni censeantur, quibus habeatur fides, confirmentur, etiamsi nemo eorum dixerit, se præsentem adfuisse. Nec invenietur fortasse quidquam tam novum atque absurdum, vel ab uno tantùm scriptore narratum, de cujus fide alioqui non dubitetur, quod se vidisse ipse affirmet, vel de quo aliter constet ipsum verba facere, tamquam de re, cui præsens adfuerit, & in quo falli non potuerit, cui communiter etiam fides non adjungatur; isq; vel fatuus vel cerebrosus non existimetur, qui id nolit credere. Vidimus suprà, historiam novi Testamenti a pluribus scriptam fuisse, qui (ut ipsi etiam ex parte affirmant) loquuntur aut tamquam de rebus quibus ipsi interfuerint, aut tamquam de iis, ubi perinde ferme sit, ac si ipsi illis interfuissent. Hi autem ea ferè narrant, quibus si interfuerunt, prorsus fieri nequeat, ut in iis falsi fuerint; nec apparet, cur veraces existimari non debeant, curvé datâ operâ scripturi fuissent tam magna mendacia, quàm illa essent, quæ scribunt, nisi vera scripsissent, quæq; nihil verisimile erat fidem ullam per se apud alios inventura. Quinetiam non apparet, cur non debuerint de ejusmodi rebus silere.. quandoquidem eas narrare, seu veræ seu falsæ essent, cum tanta eorum jactura conjunctum erat, eisq; undique odium atque insectationes conciliabat, nisi vis maxima veritatis, eaq; cum alia etiam majore vi conjuncta, quæ tamen in iis tantùm, quæ vera sunt, locum habet, id est, cum virtute quadam ac providentia divina, & naturæ limites excedente, eos ad id faciendum impulisset

ac coëgisset. Quamobrem, si mihi liberè dicendum est quod sentio, quodq́; verum esse, facilè probari potest, mihi videtur, eos, qui nec genere nec educatione Iesu Nazareni sunt inimici, ab eovè ejusq́; religione alieni, nec tamen multum fidei historiæ novi Testamenti adjungunt (si modò alioqui judicio sunt præditi) non ratione ulla probabili revera moveri, sed solùm probitatis, id est, difficiliveræ virtutis viâ ingrediendi exiguo studio. Quandoquidem, quicumque crediderit eam historiam esse veram, credet pariter veram esse Christianam religionem, atque idcirco ob desideratissimum & incomparabile immortalitatis ac beatitudinis præmium ab ea propositum, studebit esse talis, qualem illa postulat, id est, probus sanctusq́; & moribus verè divinis præditus. Qui igitur animo voluntateq́; admodum alienus est a probitate hac & sanctitate, ab hisq́; moribus, nō potest adduci, ut credat id esse verum, ex quo sequeretur, illi curandū esse, ut & his & illis sese exornaret. Quinetiā a sua ista mala animi affectione, cui Evangelium ex diametro (quod ajunt) adversatur, adeò excæcatus est, ut nec videat, nec agnoscat apertas validasq́; rationes, quæ possunt illi persuadere, eam historiam esse veram. Quodsi tamen aliquando ejus rei lumen aliquod ei apparet, conatur quàm potest maximè, ut illud ne cernat, sibiq́; persuadeat, id nihil esse, atque omnibus viribus vitat, negatq́; eam lucem, quæ ipsius fœditates retegit. Et quidem profectò, nisi historia Evangelica secum cōjuncta haberet severa illa, quæ habet, præcepta admira-

mirabilis continentiæ, perfectæ suiipsius demissionis, summæ liberalitatis, contemptionis hujus mundi, suiipsius abnegationis, patientiæq;, ac tolerantiæ omnium malorum, nemo esset, qui modò alioqui jam in contrariam partem animi perturbatione totus non propenderet, quin ei fidem adjungeret, ac propter beatam immortalitatem, quæ in ipsâ apertissimè commemoratur & promittitur, omnibus, quibus posset modis, sibi ipsi persuadere conaretur, eam esse verissimam. Iam si quis novi Testamenti historiæ fidem adjungat, consequitur, istum reliquis omnibus in eo libro contentis fidem adjungere; ut colligi potest ex iis, quæ ante disputata sunt, & apertiùs ex iis intelligetur, quæ adhuc dicenda restant. Quòd si quis iis omnibus fidem adjungat, quæ in novo Testamento continentur, jam demonstratum est hinc consequi, ut fidem etiam, ea ratione, quâ oportet, iis omnibus adjungat, quæ continentur in vetere Testamento, cùm jam ad ea responsum fuerit, quæ dici possent de corruptione ac depravatione, quæ in his libris contingere potuerit. Et propterea arbitramur a nobis satis aptè probatum fuisse, sive pro concesso priùs ponatur, religionem Iesu Nazareni, qui dicitur Christus, esse veram, sive non ponatur; sive credatur priùs, aliquam veram religionem esse, aut esse posse, sive non credatur, nullam rationem esse, quæ vim habeat efficiendi, ne quis libris Veteris & Novi Testamenti fidem adjungat: immo rationes esse idoneas ad efficiendum, ut illis adjungatur fides, recipianturq; atque rectè dicta agnoscantur ea, quæ in ipsis continentur.

Caput IV.

In quo ostenditur, istis libris majorem debere fidem adjungi, quàm aliis communiter adjungatur, doctrinam historiamvè aliquam continentibus.

Obje-ctio. *Sed dicet fortasse quispiam, quidquid hactenus diximus, vim fortè habere posse probandi, libris veteris & novi Testamenti eam fidem adjungendam esse, quæ communiter aliis libris adjungitur, non tamen majorem, quàm cæteris omnibus, atque ejusmodi, ut dubitare non liceat de re ulla in eis scripta, qualem illis adjungi debere communiter affirmant, quicumque Christianam religionem profitentur.*

Respon-sio. *Ad hoc sic primùm respondeo, Vtinam tanta fides adhiberetur libris veteris aut novi Testamenti, præsertim verò Novi, quanta communiter multis aliis libris adhibetur. Hoc enim satis foret, quò homines in veros Christianos evaderent, hoc est, secundùm ipsius novi Testamenti præcepta viverent. Verùm hoc dolendum est, quòd plerique majorem fidem adjungunt, exempli caussâ, historiis Thucydidis, & Sallustii, quàm historiæ a Matthæo & Iohanne scriptæ, quamvis hi non solùm eo tempore vixerint, quo ea evenerunt, quæ ab ipsis narrantur, quemadmodum illi vixerunt; sed etiam omnibus propemodum interfuerint: cùm illi majore ex parte nequaquam viderint ipsi ea, quæ scripserunt. Vt nihil dicamus de tenella ætate, quâ fuisse Sallustium necesse est, si modò natus erat, cum bellum fuit ab eo scriptum, Romano-*

manorum contra Iugurtam: ut, quomodocumque res se habeat, non poßit (eo sensu, quo hic loquimur) affirmari, illum eo tempore vixiße. Et tamen isti ipsius historiæ ea fides adjungitur, ut vix inventum iri putem, qui illi unquam ulla in re sese opponere audeat, aut etiam ulla de re dubitare, quæ in ipsa affirmatè scripta fuerit. Illud certißimum est, neminem inventum iri, prudentem ac doctum existimatum, qui & corde & linguâ non confiteatur, summam seu argumentum ejus historiæ verißimum esse. Sed quid ego Thucydidem, Sallustiumq; commemoro, vel quemlibet alium historiarum scriptorem, qui eo tẽpore aut proximè vixerit, vel etiam rebus ab se narratis interfuerit? An non apertè demonstrari potest, nullum esse historicum, quantumvis ab iis, quæ scribit, tempore & loco abfuerit, cui in omnibus iis, quæ alioqui falsa aut fabulosa esse non constet, non multò plus fidei habeatur, quàm iis, quos antè memoravimus, aut aliis in novo Testamento historiæ Iesu Nazareni scriptoribus, rerumq; præteritarum ad ipsum ejusq; religionem pertinentium? Nemo erit, qui stultus non censeatur, si, cùm vel levißimè quidem credat, se, exempli gratiâ, si teruncium tantùm unum impenderit, lucraturum aliquot millia aureorum nummorum, illum impendere statim non curet. Sic igitur nemo erit, nisi mente captus fuerit, qui si, quantumvis leviter credat, se, si impenderit (ut ita loquar) omnia commoda hujus vitæ mortalis, ipsamq; simul vitam, ut Deo obediat secundùm præcepta Iesu Nazareni, aliam vitam, eamq; immorta-

lem, lucraturum cum summa ac perpetua felicitate conjunctam (quemadmodum ut fiat necesse est, si ea vera sunt, quæ narrantur a scriptoribus supra dictis) non id facere constituat. Et tamen paucißimos videmus, qui ad hoc opus se accingant. Vnde apertè consequitur, paucißimos esse, qui scriptoribus istis vel minimum quidem fidei adhibeant. Neque hîc quidquam refert, si dicatur, hoc ideò contingere, quòd constans sit opinio, necesse esse illis plenam fidem adjungere; alioqui omnia frustra fieri. Hæc siquidem opinio non est omnium. Quinimmo infinitus numerus eorum hominum, qui Christiani appellantur, maximè verò Ecclesiæ Romanæ subjectorum, existimat, fidem plerumque sua incrementa habere, atque ab initio debilem ac parvam esse, & posteà indies augeri ac roborari; & posse quemlibet bonis operibus, quamvis cum minima fide, id est, persuasione veritatis historiæ Evangelicæ, seipsum aptum reddere, (adeoq; id reipsa facere) ad gratiam illam divinam accipiendam, cujus vi efficitur, ut quis veritatem sentiat earum rerum, quæ de Iesu Nazareno narrant antè dicti scriptores. Et tamen nihilominus, quocumque nos vertamus, vix omnino centesimum quemque inveniemus eorum, qui Christianam religionem profitentur, qui revera probitati studeat ea ratione, quâ unusquisque Christum præcipere fatetur. de hac enim probitate, nec de alia hoc loco verba fiunt. Iam verò planè supervacaneum est probare, haud esse quidpiã minus vitam immortalem, cum summa ac perpetua felicitate conjun-

ctam

ctam, si cum hac vita mortali omnibus bonis referta, quæ in ea percipi possunt, comparetur, quàm aliquot millia aureorum nummorum, si cum teruncio tantùm uno conferantur; hocq; posse quemlibet per seipsum optimè nosse. Immo necesse est confiteri, manifestè apparere, esse quiddam sine ulla comparatione majus. Quandoquidem inter unum tantùm teruncium, & aliquot millia aureorum nummorum, est tamen aliqua mensura atque proportio, cùm res sint ambæ finitæ: sed inter hanc mortalem, immortalemq; vitam, inter hæc temporaria, æternaq; illa bona, nulla mensura aut proportio est, cùm hæc vita hæcq; bona finita sint, illa verò infinita. præter diversam qualitatem unius vitæ, & unius generis bonorum a qualitate alterius, quæ in illis sine ulla comparatione præstantior est, quàm in his; cùm interim aliquot millia aureorum nummorum nihil denique sint aliud, quàm nescio quot plura millia terunciorum. Huc accedit, quòd nemo est, cui in hac vita omnia illa bona contingant, quæ in ea percipi possunt, nec qui speret ea sibi obventura, quodq; non omnes, qui Iesu Nazareno obediunt, impendunt, id est, reipsa perdunt magis, quàm communiter alii faciant, vitam hanc mortalem, omniaq; ejus bona. Immo non pauci sunt inter eos, qui Iesu obediunt, qui majorem copiam habent bonorum hujus vitæ, in eaq; diutiùs vivunt, quàm innumerabiles alii, qui ei non obediunt. Ne quid dicam, ut fortassis jure possem, nullum esse inter eos, qui Iesu obediunt, qui quantumvis miser esse videatur, non sit in hac ipsa vita beatior cen-

fendus, quàm quisquam illorũ, qui ei non obediunt.

Iam, quæ hucusque diximus hoc loco de historia Iesu Nazareni, rerumq́ præteritarum, quæ ad ipsum, ejusq́ religionem spectant, novo Testamento comprehensa, volumus dicta similiter esse de ipsa doctrina in eodem novo Testamento exposita. eadem siquidem utriusq́ est ratio. Quinetiam historiæ tractatio doctrinæ tractationem complectitur, quemadmodũ intelligi potest ex iis, quæ paulò ante sũt disputata, ac præterea nõ potest historia esse vera, quin doctrina quoque sit vera, ut statim demonstrabimus.

Quare ulteriùs progredientes, dicimus, nõ debere libris veteris & novi Testamenti pares censeri, quòd huc pertinet, ut illis fides adjungi debeat, alios libros, in quibus doctrina aliqua tradatur, aut etiam doctrina simul & historia. Doctrina enim ferè omnis, quæ in aliis libris continetur, ejusmodi est, ut rationibus potissimùm nitatur, quæ si cuipiam non probantur, nihil est aliud, quod eum inducere debeat ad eam approbãdam. Qua in re ejus auctori scriptorivé nullam iste injuriam facit, atque interim potest firmiter credere, quidquid ad historiam spectans cum ea conjunctum fuerit: At verò doctrina, quæ vetere novoq́ Testamento continetur, ejusmodi est, ut tamquam præcipuo suo fundamento utatur, non quidem ratione, sed auctoritate, eaq́ historiâ innixâ rerum, quæ in his libris narrantur. Ita ut, si quis historiæ assentiatur, necesse sit eum doctrinæ pariter assentiri, immo ipsa doctrina ejus historiæ pars est. Narrat, exempli gratiâ, Matthæus quincto, sex-

ro & septimo capite suæ historiæ, sermonē quendam Iesu Nazareni, quo aliud nihil continetur, nisi præcepta vivendi, ut quis verè beatus esse possit, ac cæli municeps fieri. Hoc sine dubio totum doctrina est, immo summa dici potest totius doctrinæ novi Testamenti, cui sese opponere nemo ulla ratione potest, qui credit veram esse historiam ipsius Iesu ab eodem Matthæo scriptam, & sic credit, Iesum multa mirabilia fecisse, & postquam turpi morte fuisset affectus, revixisse, quemadmodum factum iri, ipsemet priùs dixerat. Idem enim Matthæus hæc omnia pluribus apertè scribit atque testatur. Quis similiter erit, qui negare possit, sanam esse eam doctrinam, quam tot in locis scribit Moses se tradidisse de iis, quæ Israëliticus populus facere deberet, ad felicitatem in terris sibi conciliandam, si crediderit, verum esse, quidquid ille narrat de magnis admirabilibusq; operibus, quæ Deus per ipsum in eo populo fecerit, deq; valde mirabilibus aliis quibusdam, quæ visa fuerint in ejus doctrinæ confirmationem; aut saltem crediderit, eam doctrinam populo illi ea ratione fuisse traditam, quâ ipse narrat? Sed erit forsitan, qui dicat, hæc vera esse, nec tamen hinc sequi, omnia recipienda esse, quæ tradita sunt in vetere novoq; Testamento. Ego verò affirmo, quod ad novum Testamentum attinet, de quo præcipuè loquimur, eandem rationem esse reliquorum omnium, quæ illius particulæ, de qua verba fecimus. Quod enim attinet ad ea, quæ illi Evangelistæ scribunt ad doctrinam spectantia, quæ omnino recipi debeat, ista omnia ex Iesu

Nazareno prodierunt, & idcirco, ut jam dictum est, si creduntur illa esse vera, quæ historicè de ipso Iesu Evangelistæ isti scripserunt, qui omnes narrant quædam ab ipso facta, naturæ limites omnes excedentia, affirmantq; eum ex cruenta morte in vitam rediisse, necesse est omnia ista rectè dicta censeri. Sunt aliquot pauca verba in eorundem Evangelistarum historia, quæ ab ipso Iesu dicta non fuerunt, & tamen videntur ad doctrinam pertinere, quæ recipi debeat, hoc est, cùm ipsi Christi verba aliqua explicant, aut quando ex sua ipsorum persona aliquem veteris Testamenti locum afferunt ad id, quod narrant, confirmandum, vel quando ea referunt, quæ Iohannes dicebat cognomine Baptista. Verùm nec, quæ ipsi dicunt, Iesu verba explicantes, aut ex sua ipsorum persona ex vetere Testamento afferunt (nisi fortasse minima ex parte, ut postea dicetur) ad doctrinam revera pertinent, & quæ Iohannem dicentem faciunt, ad doctrinam pertinentia, id est, ad res aut faciendas aut credendas, vel non ejusmodi sunt, quæ omnino recipi debeant, quippe quæ ad tempus spectent veteris Testamenti, vel ab Iesu apertè dicta ac prædicata fuere, & pars doctrinæ Iesu esse agnoscuntur, non autem ipsius Iohannis, quamvis ipse ea prior dixerit. Quidquid sit, ipsi Evangelistæ & Baptista, ejusmodi homines sunt, ut, si illa credantur, quæ historicè in novo Testamento narrantur, necessarium sit, aut certè rationi valde consentaneum, censere rectè dicta esse, quæcumque illi docuerint, quandoquidem, quod ad Iohannem Baptistam atti-

net, is, ut historia fert, ipsius Iesu testimonio, non solùm spiritu prophetico donatus erat, sed omnium prophetarum, qui unquam extiterant, maximus. ne quidquam dicamus de modo, quo natus est, deq; iis, quæ historia tradit evenisse, ante & post ejus ortum, quæ omnia plenissimam fidem faciunt, eum fuisse hominem verè divinum, atque ejusmodi, qui in rebus ad doctrinam pertinentibus errare non posset. Quod verò attinet ad quatuor Evangelistas, unum ipsorum, id est, Iohannem, ex ipsa historia apparet fuisse Apostolum Iesu, & ab eo singulariter dilectum; ideoq; ejusmodi, ut in doctrina errare non posset, non magis fermè, quàm Iesus ipse: alium verò, id est Lucam, ex eadem novi Testamenti historia constat, intimum Paulo, Iesu similiter Apostolo, fuisse. De reliquis duobus, quamquam id non adeò sine erroris periculo fieri queat, cùm nomen seu cognomen Matthæi & Marci pluribus potuerit esse commune, Christianam religionem, temporibus & locis illis, profitentibus: tamen eo addito, quod jam inde ab antiquissimo tempore perpetuò creditum est, immo constanter affirmatum, dici potest, ex ipsa historia colligi, alterum Iesu Apostolum fuisse, alterum verò necessarium unius saltem ex præcipuis Apostolis, & propterea dignum, cui in iis, quæ ad doctrinam pertinent, fides habeatur. Quamquam arbitramur, nihil in historia a Marco condita scriptum esse, ab eoq; ex sua ipsius persona dictum, quod ad doctrinam pertinere videatur, ab uno ex tribus reliquis non similiter dictum.

Ex iis, quæ hactenus disseruimus, satis apertè intelligi potest, si fides adjungatur historiæ novi Testamenti, necesse esse, fidem adjungi omnibus, quæ ad doctrinam spectantibus scripta sunt a Petro, Paulo, Iohanne, Iacobo, & Iuda in suis epistolis; quando hi omnes, ut hæc eadem historia fert, Iesu Apostoli fuerunt. quidquid similiter ad doctrinam spectans in historia actorum Apostolicorum scriptum invenitur, si ipsi historiæ fides adjungatur, dubitari non potest, quin rectè dictum sit, cùm, quicumque in ea aliquid ad doctrinam pertinens loquuntur, ab ipsa tales fuerint descripti, qui errare non potuerint. Iam si historia Apocalypsis (quisquis ejus scriptor fuerit), similiter vera esse censebitur, verum quoque & rectè dictum necessariò existimabitur, quidquid in ea dicitur, quod ad doctrinam spectet, cùm nemo de ejusmodi rebus ibi loquatur, nisi Iesus sive Angelus ipsius, præter aliam quampiam cælestem vocem, quæ interdum inibi auditur, ut nullus hic errori sit locus. Cæterùm de doctrina epistolæ ad Hebræos, si novi Testamenti historiæ fides adhibeatur, dubitari nequit, ubi Paulus ejus scriptor esse existimetur, ob jam expositam causam, quòd is Iesu Apostolus erat, atque ita errare ea in re non poterat. Sed, quisquis epistolam illam conscripserit, affirmo, si iis fides adhibeatur, quæ in ipsa epistola vel tacitè vel apertè ad historiam pertinentia continentur, necesse esse doctrinæ quoque in ea comprehensæ fidem adhibere. Ex pluribus enim ejus locis, simulq; ex universa scribendi ac docendi ratione apertè colligitur, scri-

ptorem illum profiteri, se hominem divinum esse, & a Deo ad alios in Christiana religione edocendos electum, ac denique se planè certò & sine ulla erroris suspicione ea scire, de quibus affirmat. Est tamen animadvertendum, sive quod ad ea attinet, quæ scriptor iste, sive quod ad ea, quæ reliqui omnes in novo Testamento docent, præter unum Iesum Christum, oportere, quemadmodum etiam non ita multò ante innuimus, talem distinctionem adhibere. Nam, aut quæ docent, ad res quasdam spectant, quæ omnino fieri credivé debeant; & hæc verè doctrinæ pars est, nec ullo modo fieri potest, ut, si isti tales sunt, quales in historia sunt descripti, hic errare potuerint: aut ea, quæ docent, ad explanationem pertinent aliquorum Iesu verborum ad res faciendas vel credendas minimè spectantium, qualia istic ferè sunt, vel ad interpretationem aliquorum locorum veteris Testamenti, & ad explicationem argumentorum inde ductorum, aliavé ratione ab ipsis in medium allatorum; & hæc minùs propriè doctrinæ pars est, sed potiùs vel additamentum (ut sic dixerim) vel probatio doctrinæ; quodq́ue huc attinet, fieri posset, ut verißima ea omnia essent, quæ de ipsis historia affirmat, & tamen ipsi nonnumquam hac in parte leviter errâssent. Nam vis omnis auctoritatis ipsorum, quæ necessariò ex historia colligatur, ad id referebatur, quod propriè doctrinæ pars esset, cujus veritas revera neque ex veterum monumentorum auctoritate, neque ex ullis rationibus penderet; sed ex divina eaq́ue præsente patefactione illis concessa, adeò ut certißimè

nôsse possent, se nec fallere, nec falli posse, etiamsi eorum, quæ docebant, nullam præterea aliam confirmationem habuissent. Et propterea, ubi divina patefactione destituebantur, non planè id affirmabant, quod dicebant, nec cuiquam quidquam præcipiebāt: sed tantùm sententiam suam exponere profitebantur, ut factum est a Paulo Apostolo quibusdam in rebus ad virgines viduasq́; mulieres pertinentibus, an nubere scilicet necńe possent, aut deberent. Hocq́; novum quodammodo genus est eorum, quæ docebant, cujus in superiore distinctione nullā separatim mentionem fecimus. nam præterquam quòd pauca omnino complectitur, non potest etiam ad doctrinam propriè referri, cùm hîc nequaquam affirmatè loquantur, ut in aliis supra expositis generibus faciunt. Ad summam: Quamvis nos nihil prorsus dubitemus, quin quicquid, quacumque ratione, ad doctrinam spectans, traditum in novo Testamento est, rectè traditum fuerit, nullumq́; in eo argumentum testimoniumvé afferri, quod firmum accommodatumq́; esse, bono aliquo modo defendi non queat, & quin sententiæ consiliaq́; omnia in eo scripta, optima sint, præsertim pro temporis ratione, & cum iis circumstantiis, quibus data fuerunt: tamen satis est, si verissimum esse credatur, quidquid in eo continetur ad veram doctrinam spectans, hoc est, ut diximus, ad ea quæ omnino fieri credivé debeant. Verissimum autem id esse credet, quisquis de historia eodem novo Testamento comprehensa nihil dubitet. Porrò sub docendi genere comprehendi volumus vaticinationes,

nes, quatenus res sunt, quæ credi debent, id est, quibus fides debet adjungi, tametsi non propriè, ut res aliæ credendæ, ad salutis nostræ negotium pertineant. Illud certissimum est, ad quodcumq; docendi genus eas referri velimus, sive a nobis expositum, sive minùs, necesse esse, ut, quicumque historiæ novi Testamenti fidem adjungit, ipsis quoque vaticinationibus fidem adjungat, deq; illarum veritate nihil prorsus dubitet, ut videlicet earum, quæ a divinis hominibus profectæ fuerint, eóq; talibus, qui hisce in rebus nullo modo errare potuerint. Iam quæ de novo Testamēto disputavimus, ut ostenderemus, si ejus historia vera esse credatur, necesse esse, doctrinam quoque veram esse credere, disputari similiter possent de vetere Testamento. Sed ne longiores simus, satis erit de novo Testamento ista disputâsse. Namque, ut alibi supra, & porrò ab ipso initio diximus, si novo Testamento auctoritas adjungatur, necessariò Veteri quoque Testamento auctoritas adjungitur, præter quam quòd, si concedatur, ipsam modò veteris Testamenti historiam esse veram; hoc satis esse debet iis, qui ajunt utrique istorum librorum fidem adhibendam esse. Qui enim novum Testamentum recipit, habet in ipso quidquid sibi est opus, quod attinet ad doctrinam. Quod si tamen interdum in rebus ad doctrinam spectantibus, est quod vetere quoque Testamento utatur, ea doctrinæ pars tunc aliud nihil, nisi historia censenda est, qualia sunt præcepta, quæ Deus per Mosem dedit.

Est & alia ratio admodum judicio meo valida ad

demonstrandum, non debere alios libros, doctrinam aliquam historiamvé continentes, comparari cum libris veteris & novi Testamenti, quod ad fidem attinet, quæ illis sit adjungenda. Plerique enim aliorum librorum nulla secum conjuncta habent præsentia aut præterita effecta, eaq; certa, quæ fidem faciant veritatis eorum, quæ in ipsis traduntur, ut hi libri habent. Nam si, exempli gratiâ, quispiam fuerit, qui dubitet, utrùm unquam bellum civile fuerit inter Cajum Marium & Lucium Syllam cives Romanos, quemadmodum in quibusdam libris apertè narratur, quibusnám aliis indiciis præsentibus præteritisvé, quæ negari non possint, poterit hoc isti persuaderi, præter libros istos? Nullis profectò. At verò, si quispiam fuerit, qui dubitet, verbi gratiâ, utrùm Iesus Nazarenus mirabilia quædam fecerit constitutos naturæ limites excedentia, ut apertè in novo Testamento narratur, poterit hoc illi facilè persuaderi ex eo, quòd ab eo tempore perpetuò innumerabiles homines extiterunt, qui ipsius Iesu doctrinam sunt amplexi, quæ sine mirabilibus istis rebus, propter rationes ante allatas, numquam, præsertim ab initio, a tot hominibus recepta fuißet. præter quàm quòd confessio præsens præteritaq; eorum, qui propriè atque omnium maximè Iesu Nazareni ejusq; doctrinæ hostes sunt, hujus rei, quemadmodum alibi diximus, plenissimam facit fidem. Quodsi de iis agere velimus, quæ omnium, quæ in novo Testamento narrantur, maximè incredibilia sunt (quibus si fides adjungatur, fieri non potest, quin reliquis omni-

bus

bus adhibeatur fides) videlicet Iesum ex morte revixisse, pòst verò in cælum ascendisse, indeq; sæpius apparuisse & mirabilia operatum esse, videbimus horum quoque omnium habere nos effecta satis manifesta. Neque enim vel inventi complures fuissent, qui suo ipsorum sanguine istarum rerum fidem fecissent, ut a se visarum sibiq; compertarum; vel, si hi non fuissent, alii pænè innumeri deinceps perpetuò, præter quamcumq; aliam humanam rationem, contraq; sua ipsorum commoda, hæc eadem & credere & constanter affirmare perrexissent. Adde, quòd, rebus istis sublatis, & fide, quæ earum facta est, neutiquam apparet, quemadmodum fieri potuerit, quæcumque tandem Iesus miracula fecisset, ut tam multi homines cujuscumque generis, non solùm illum receperint tamquam unicum rectè vivendi magistrum, idq; firma cum spe, si ita vixerint, post mortem vitam immortalem adipiscendi: sed etiam, verum Deum, illum esse crediderint, utq; talem, coluerint, ejusq; opem imploraverint, præsertim, cùm post edita miracula ista, magistratus judicio atque sententiâ e medio sublatus fuerit, & tamquam homo malus atque iniquus, immo blasphemus Deiq; ac rerum divinarum contemptor, a suismet, ab illis ipsis, qui miracula ab eo facta conspexerant, perq; ea beneficiis ab ipso affecti fuerant, in crucem fuerit actus. Hi autem eventus, eorumq; circumstantiæ res sunt compertissimæ, nec quisquam est, quantumvis Iesu Nazareni, ejusq; religionis adversarius, qui hæc negare audeat, quando hodieq; partim conspiciun-

tur, partim extant eorum effecta indiciaq; admodum aperta. Iam quid dicemus de præcipua veteris Testamenti historia? Iudaicus populus, qui hodie adhuc durat, nonne ejus certissimam facit fidem? Etenim, nisi verum esset, eos antiquitus legem illam accepisse, quam adhuc, ut sanctissimam, retinent, idq; ea ratione, quâ in historia legitur, id est ita, ut apparuerit, eam a Deo proficisci, fieri vix potuisset, ut se tot cerimonialium (quæ vocant) præceptorum jugo subdidissent; præsertim a plurimis cibis abstinendi, quibus alii omnes communiter vescuntur, & inter quos non pauci sunt suavissimi palatoq; gratissimi: potissimùm verò seipsos circumcidendi, quod cerimoniale præceptum, vel ipsum per se, videtur fidem facere posse, legem illam humanum inventum non fuisse. Vidimus, alias omnes antiquas religiones, quamvis minùs multò ad colendum difficiles paulatim evanuisse, adeò ut illarum vix extet memoria. Hæc tamen antiquissima conservatur adhuc in hũc usque diem. Cujus rei caussa alia nulla esse potest, quàm ipsam initia habuisse gravissima, firmaq; fundamenta, post quæ consecutæ fuerint confirmationes & corroborationes apertæ ac manifestæ, prout in ipsa ista historia legitur, quibus rebus cùm cæteræ antiquæ religiones modò non prorsus caruerint, necesse fuit, quemadmodum aliis omnibus humanis rebus contingit, ut tandem corruerint, & ad nihilum venerint. Huc accedit, quòd aliæ religiones tũc deficere cœperunt, cùm nemo erat, qui cuiquam, quamlibet illarum profitenti molestus esset. Immo

una

una ex istis religionibus, ea videlicet, quam urbs Roma sequebatur, quamq́; si ejus substantiam spectes, magna eaq́; potior orbis terræ pars amplectebatur, tunc adnihilum redigi cœpit, cum Roma unà cum universo ipsius imperio unum tantùm caput ac Dominum agnoscebat, qui hanc ipsam religionem profitebatur; quod idem perpetuò deinceps per aliquod longum tempus fuit. Et tamen scimus, nihil aptius esse ad morem aliquem novum in quemvis populum inducendum, non modò ad veteres in eo mores conservandos, qui per se ipsi, sine ullo alio adminiculo se sustentare queant, maximè verò ii, qui ad religionem spectant, æternitati enim consecrati videntur; nihil, inquam, huic rei esse aptius, quàm voluntatem, exemplumq́; ejus, qui dominatur. Contrà verò Iudæorum religio conservata est ac conservatur, & ubique ferè, nisi ubi commorari sit illis prorsus interdictum, sunt, qui eam adhuc constanter sequuntur; quamvis & hodie, & antehac per tam multa sæcula ii, qui eam profitentur, sint fuerintq́; ludibrio habiti, injuriis affecti, tyrannicè tractati atque oppressi, milleq́; modis sæpe non solùm in suis ipsorum corporibus vexati ac torti, sed etiam miserabiliter necati. Profectò, si quis est, qui ex hac re, aliisq́; nonnullis, quæ commemorari possent, non intelligat, quàm necesse sit, ut Iudæorum religio eam originem habuerit, quam ipsi affirmant, & idcirco historia doctrinaq́; veteris Testamenti hac in parte, ob idq́; in aliis quoque sit vera, videtur inter eos numerandus, qui aut nihil cernunt, aut, ne cernant, o-

culos

culos claudunt. Iam *verò ex Iudaicæ religionis veritate, id est, ex eo, quòd populo illi ea religio a Deo data fuerit, exq́; certitudine historiæ ac doctrinæ veteris Testamenti, quivis judicio præditus agnoscit, fieri non posse; quin Christiana religio, eóq; ut suprà demonstratum est, historia & doctrina novi Testamenti sit vera, non secus atque ex harum veritate, illarum, ut dictum est, veritas agnoscitur. Quod si Iudæi hoc minimè agnoscunt, id ob ipsorum ruditatem, vel potiùs stoliditatem miram atque evidentem evenit, & propterea quòd ab ipso ortu capitalissimi sunt religionis Christianæ hostes.*

Per ea, quæ hactenus disputata sunt, arbitramur satis demonstratum fuisse, majorem fidem adhibendam esse libris veteris & novi Testamenti, sive quod ad historiam, sive quod ad doctrinam attinet, quàm plerisq́; aliis libris soleat, eumq́;, qui illis fidem non adjungat, nulla probabili ratione inde deterreri.

Caput V.

In quo detegitur error illorum, qui fidei libris istis adjungendę ejusmodi argumenta postulant, quibus nemo sese ulla ratione opponere queat.

Iam, *tametsi, quæ hucusq́; scripsimus, satis fortasse esse debeant ad id efficiendum, quod ab initio proposueramus: tamen visum est nobis, antequam huic nostræ scriptioni finem imponamus, monere lectorem, eos, qui, ut iis fidem adjungāt, quæ scripta sunt in vetere novoq́; Testamento, ejusmodi argumenta*

& ra-

& rationes postulant, quibus nemo sese opponere, aut repugnare queat, quæq; unicuiq; ejus rei certam & indubitatam fidem faciant, hos, inquam, ostendere, se religionis naturam parum attentè consideràsse; quæ ea est, ut, quemadmodum multi loquuntur, fidei meritum requirat, sitq; hominum probitatis tamquam lapis quidam lydius; præsertim verò ejus religionis, quæ novo Testamento continetur, de qua una ob eam caussam, quæ sæpiùs dicta est, satis est nos loqui. Dico igitur, si novi Testamenti scripta ejusmodi essent, ut nemo ulla ratione negare posset, ea esse veridica, neminem etiam fore, qui non modò religionem non profiteretur in eis comprehensam, id est, se esse Christianum: verùm etiam talis reipsa non esset, hoc est, Iesu Christo non obediret. Præmium enim in illis propositum iis, qui Christo obedierint, adeò magnum est, adeoq; desiderabile, ut nemo sit, qui ejus consequendi gratiâ, majora etiam iis non faceret, quæ Iesus Christus præcepit, (si modò majora fieri possunt) ubi compertum haberet, se præmium istud adepturum, ut certè haberet, si verissima esse crederet ea omnia, quæ in novo Testamento sunt scripta. Ita nullum inter malos, & bonos discrimen existeret; nec ulla caussa bene ac malè agendi, eóq; nec virtutis remunerandæ & vitii puniendi. Quandoquidem ex eo, quòd præmium, cùm ab initio proponitur, incertum est, fit ut mali a bonis internoscantur. Qui enim bonus, id est, probus est, & cogitatione ac voluntate ad ea facienda propensus, quæ justa & honesta sunt, atque ejusmodi, qualia Iesus Christus præcipit, aut saltem ab eis animo non est a-

lienus, facilè credit, quæ audit de ingente præmio iis proposito, qui ista fecerint, quamvis id apertè non videat; modò de eo spes aliqua appareat, & ita credens, omnibus viribus aggreditur, ut ista faciat. Qui verò malus est atque improbus, nec quidquam justis honestisq; rebus delectatur, earumq; similibus, quæ a Iesu Christo præceptæ fuerunt, aut certè ista parum curat, cum audit verba fieri de præmio iis proposito, qui ea fecerint, quò majus illud esse audit, eò minùs credit. Quòd si tamen propter magnas, quæ ejus sunt, conjecturas, aliquam ejus habet opinionem, ea infirma est adeò, ut efficere nequeat, ut is malos suos mores deserat, unaq; cum illis delectationem, aut honorem, aut utilitatem, quam inde vel sperat, vel jam experitur. Sapientissimè igitur noluit Deus, ut præmium immortalitatis, id est, rei cunctis desideratissimæ, a se omnibus propositum, quicumque Iesu Christo obedierint, humano generi paucis quibusdam exceptis, qui nimirum fidem facere aliis possent eorum, quæ ipsi viderant, certum indubitatumq; ulla ratione appareret, & idcirco nequaquam fecit, ut novi Testamenti scripta, in quibus ejus præmii apertissima fit mentio, quæq; de eo constanter affirmant, ejusmodi essent, ut nullo modo quisquam sese eis opponere posset. Sed satis esse voluit, si & hæc scripta, & alia, quæ sunt, ejus præmii argumenta, ejusmodi forent, quibus jure & possit & debeat fides adhiberi, talia demum, ut ei, qui probus est, aut ita comparatus, ut probus facilè evadere queat, sint satis: ei verò, qui improbus est, & præ malitia

litia

litiâ suâ probus fieri nequit, non sint satis: ut, hac ratione illorum probitate detecta, horumq; malitiâ, justissimam caussam habeat hos quidem puniendi, illos vero præmio afficiendi: tum quia ita convenire videtur: tum multò magis, ut hoc pacto in illis summam suam misericordiam, in his verò justam severitatem exerceat, in utrisq; autem admirabilem suam potentiam, supremumq; universitatis rerum quem habet, dominatum atque imperium infinita immortaliq; sua cum gloria patefaciat.

CAPUT VI.

In quo confirmantur ex parte, quę suprà dicta sunt, auctoritate Dantis Aligerii.

POSTREMÒ confirmationis cujusdam gratiâ, et ex parte conclusionis quodammodo eorum, quæ de hoc sacræ scripturæ auctoritatis argumento dicta a nobis & disputata sunt, visum est hoc loco adscribere carmina quædam Dantis Aligerii, non modò celebris poëtæ, sed ingenii acumine, & multarum rerum scientiâ, viri ætate sua rari ac singularis, in quibus hac eadem de re agitur. Is igitur in suo poëmate, quod comœdiam ipse vocavit, cantico 24 Paradisi, inducit Petrum Apostolum interrogantem ipsum, undenám proficisceretur ea fides, quâ se præditum esse dixerat, hoc est, persuasio de rebus divinis: se verò ipsum respondentem ad eũ, qui sequitur, modum.

Appresso usci de la luce profonda,
Che li splendeva, Questa cara gioia,
Soura la quale ogni virtû si fonda,

Onde ti venne? Et io, la larga ploia
Delo Spirito santo, ch' è diffusa
In su le vecchie, e'n su le nuove cuoia,
E sillogismo, che la m'ha conchiusa
Acutamente si, che' nverso d'ella
Ogni demostration mi pare obtusa.
I udi poi, L'antica & la novella
Propositione, che siti conchiude,
Perche l'hai tu per divina favella?
Et io, La pruova, che'lver mi dischiude,
Son l'opere seguite, a cui Natura
Non scaldò ferro mai, ne battè ancude.
Risposto fummi, Di, chi t' assicura
Che quelle opere fosser quel medesmo,
Che vuol provarsi? Non altri il ti giura.
Se il mondo si rivolse al Christianesmo,
Diss'io, senza miracoli, questo uno
E tal, che gli altri non sono il centesmo.
Che tu entrasti povero & digiuno
In campo a seminar la buona pianta
Che fu gia vite, & hora è fatta pruno.

Quæ Latinè, si verbum verbo reddatur, ita sonant:

Deinde exivit ex luce profunda,
Quæ illic splendebat, Hæc pretiosa gemma,
Super quam omnis virtus fundatur,
Vnde tibi venit? Ac ego, Larga pluvia
Spiritus sancti, quæ est diffusa,
Super veteres, & super novas membranas,

Est

Est syllogismus, qui eam mihi conclusit
Acutè adeò, ut præ illa
Omnis demonstratio mihi videatur obtusa.
Audivi deinde, Antiquam & novam
Propositionem, quæ adeo tibi concludit,
Cur habes tu pro divino sermone?
At ego, Probatio, quæ verum mihi recludit,
Sunt opera, quæ secuta sunt, ad quæ Natura
Non candefecit ferrum unquam, nec percussit incudem.
Responsum fuit mihi, Dic, quis tibi certum facit,
Quòd illa opera fuerint illud ipsum, (*confirmat.*
Quod debet probari? Haud quisquam id tibi jurejurando
Si orbis terræ sese convertit ad Christianismum,
Inquam ego, sine miraculis, hoc unum
Est tale, ut reliqua non sint centesima pars.
Nam tu ingressus fuisti pauper ac jejunus
In agrum ad serendam bonam plantam,
Quæ fuit olim vitis, & nunc est facta spinus.

Nec aliud quidquam in præsentia iis, quæ supra scripsimus, addere volumus. Faxit Deus, ut hic noster labor, quamvis imperfectus atque exiguus, in hac mundi ætate, quæ præter omnes alias, quæ umquam fuerunt, maximè videtur harum rerum indigere, non prorsus sit inanis.

FINIS.

Summa
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.

Ex Italico in Latinum conversa.

SUMMA RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

Religio Christiana, est doctrina cęlestis, docens veram viam perveniendi ad vitam æternam.

Hæc autem via, nihil est aliud, quam obedire DEO, juxta ea, quæ ille nobis præcepit, per Dominum nostrum Iesum Christum. Heb: 5. 9.

Verùm ut manifestiùs perspici possit id, quod nobis ille mandavit, in primis considerandа est, Conditio & natura hominis, & in quo gradu ac statu is sit coram Deo.

Homo quia est ex terra factus, [a] naturâ suâ [b] mortalis, & corruptioni subjectus; &, ex accidente, quia [c] divinum præceptum violavit, morti æternæ obnoxius est: ita ut, quod immortalitatem attinet, nihil illi cum Deo commune sit, & insuper, ob peccata sua, hostis illius evasit.

a Gen:2 7.
1 Cor:15 47
b Gē:3. 19.
1 Cor:15.48.
c Gen:2.17.
3.19.

Necesse est igitur, quò cum Deo in gratiam redeat, & in spem vitæ immortalis venire possit, ut Deus omnia ei peccata remittere, & immutatâ ejus natura, e mortis servitute, eum vindicare velit.

Iam verò Deus, [d] pro pura bonitate & misericordia sua, utrumque præstare decrevit, dummodo [e] hominem, antea pa-

d 2 Tim:1.9.
Tit: 3. 5.
e Tit:2. 12.
1 Cor:6.9.
Gal: 5. 21.
6. 8.

tratorum peccatorum pœniteat, & is in posterum, non ad terrenam & carnalem, sed ad cælestem & spiritualem normam, vitam suam conformet.

a 2 Cor: 4. 7. Volens [a] nihilominus, ad declarandum apertiùs, bonitatem & potentiam suam,
b 1 Pet:1.7. simulq; [b] fidem & obedientiam nostram explorandam, ut ne protinus a morte soluti & liberi essemus, sed ut priùs eam subiremus, imò verò acerbissimam etiam, quæ ab ullo nobis inferri possit, ita exigente necessitate, perferremus potiùs, quàm eum denuo offenderemus.

Quoniam igitur Deus ex parte hominis aliquid requirit, quo is ad hoc perficiendum incitaretur, non solùm opus fuit, ut ei hoc consiliū patefieret, sed id revera Dei consiliū esse, etiā persuasum esset.

c Gal: 4.4. Quapropter placuit Deo, mittere in
d Mar: 1. 38. mundum carissimum Filium suum Chri-
Luc: 4.43. stum Iesum, [c] natum ex muliere, ut nobis
Ioh: 18. 37. hoc lętum nuncium [d] annunciaret, & am-
e Apoc:1.5. 3.14. pliùs [e] confirmaret, obsignaret, & reipsâ comprobaret.

f Eph:2.17. Luc: 4. 18. Sic igitur, Christus in mundum [f] veni-
2 Tim:1.10. ens, hoc consilium Dei nobis annuncia-
Heb:2. 3. Esa: 61. 1. vit, [g] infinitis & manifestissimis miracu-
g Ioh:2. 23. lis illud confirmavit, [h] proprio sanguine
& 7, 3. & 12.37. obsignavit, oppetitâ ultro [i] illius caussâ,
Act: 2. 22. acerbissima & ignominiosissima morte,

h Heb:13:20. Luc:22.20. Mar:14.24. Heb:12.24. i Ioh:10.18.

reipsa

reipsa denique illud comprobavit, exhibita in sui ipsius persona ea vitæ ratione, quam nos sectari debemus in hoc mundo.[a]

[b]Excitatus porrò a Deo Patre,[c]ut sempiternùm viveret, certissimè [d] nobis confirmavit, eos, qui huic viæ, quæcunq; tandem incommoda aut pericula iis objicerentur, insisterent, evasuros tandem ad illam vitam sempiternam, quam Deus nobis per eum pollicitus est.

Præsertim, cùm Deus ad perfectè adstruendam hujus promissi sui fidem, non tantùm Iesum Christum excitaverit, & immortalitate donaverit: verum etiam eidē cōtulerit omnem potestatem [e]in cælo & in terra, testatum id nobis faciens, postquam eum in cælum, in conspectu charissimorum ipsius discipulorum, [f]assumpsit, rebus admirandis, & donis cælestibus, quarum illæ patratæ, hæc verò obtenta fuerunt in nomine ipsius [g] Iesu Christi. Et ex [h] consequenti, tradidit ei in manus auctoritatem & potestatem, excitandi nos a mortuis, & immortalitatem nobis donandi:[i] in manus scilicet fratris nostri, qui ea ipsa mala perpessus est, quæ nobis sunt sufferenda: ita ut nulla amplius sit [k] causa dubitandi, illum condoliturum nobis, & [l]daturum illam vitam, cujus potestatem conferendæ iis, qui ejus vestigia secuti fuerint, Deus ei largitus est.

a Ioh: 13 15. 1 Pet: 2. 21. 1 Ioh: 2. 6.
b Gal: 1.1. Act: 3. 13. 1 Thes: 1.10.
c Rom: 6.9. Act: 13. 34. Heb: 7.24, & 25.
d 1 Pet: 1. 3, 4. Heb: 10. 19, & 20. 4.14. 6.20.
e Mat: 18.18 Ioh: 13. 3. Eph: 1. 20.
f Act: 1.9. Luc: 24. 51. Mar: 16. 19.
g Mar: 16.20 Heb: 2. 4. Act: 4.3.
h Ioh: 5. 20. 21.26. 6. 39, 40. Phil: 3. 21.
i Heb: 2.11, 17. Psal: 22. 23. Ioh: 20 17. Heb. 2. 17. 4. 15.
k Heb: 2.18. 4.15.
l Ioh: 10.27, 28. 17. 2.